NEMZETI NŐNEVELÉS.

XVIII. ÉVFOLYAM. 1897. MÁRCZIUS. III. FÜZET.

A NŐKÉRDÉS SZÁMOKBAN.*

Eredetileg a berlini nemzetközi nőkongresszusról kellett volna referálnom; de erről, úgy hiszem, eleget hallottak már. Azonkívül jelentésem e tárgyról időközben a Magyar Pedagógiában megjelent, és így czélszerűbbnek találtam nézeteimet a nőkérdésről összefoglalni, mely társadalmi fontosságában vetekedik a szocziálizmussal. Fejtegetéseimben azonban mindig tekintettel leszek a berlini kongresszus tárgyalásaira.

Kétségtelen, hogy a nőkérdés fölvetésének és e téren észlelhető minden küzdelemnek egyik s mondhatnók legfőbb oka: a *nők túlnyomó száma* a művelt világban. Sajnos, hogy e kérdéssel a berlini nemzetközi nőkongresszuson csupán egy nő, Frau *Dr. Phil. Daszynka* (Berlin) foglalkozott. Lehet, hogy ezt a tárgyat már nagyon is kimerítettnek hitték és e miatt nem törődött vele több. Daszynka asszony előadása szerint a világnak 793 millió számlált lakosságában 1000 férfire 988 nő esik. Ezen a nőkre kedvező arányszám, eltekintve a nőknek fiziológiai gyorsabb kifejlődésétől, Európának legműveltebb részeiben a nők hátrányára alakul át és csak 7 déli államban több a férfi, mint a nő. *Egész Európában* 1024 nő esik 1000 férfire, Franciaországban 1007 nő, Angliában 1060, Németországban 1031. Igen csodálatos első pillantásra, hogy abban az országban, a hol a nőkérdés a legelőrehaladottabb, *északamerikai Egyesült-Államokban* 1000 férfire csak 953 nő esik, de ha számba veszszük, hogy mennyi a bevándorolt, kiknek legnagyobb része bizonyára férfi (hiszen tudjuk, hogy a mi zempléni és sárosi

* A Mária Dorothea-Egyesület budapesti tanítónői szakosztályában tartott előadás. Szerk.

tót embereink mennyire szeretnek a tengerentúlra menni munkát keresni, míg családjaikat az ide küldött pénzből tartják fön), és ha az ilyen részint csak ideiglenesen ott tartózkodókat leszámítjuk, bizonyára az Egyesült-Államokban is pluszban lennének a nők. Még rosszabbak az arányszámok a nagy városokban, mint azt a számok: 1050 (Páris), 1123 (London), 1091 (Berlin) bizonyítják. Magam is akadtam egy listára, mely szerint 16 német és osztrák és egy magyar városban (Budapesten) a következő a nők arányszáma a férfiakéhoz képest az 1890-iki népszámlálás alapján:

Boroszló	1181	Bécs (I—XIX.)	1061
Königsberg	1154	Budapest	1055
Majnamenti Frankfurt	1108	Hamburg (1885)	1052
Prága	1087	Krakkó	1039
Trieszt	1086	Köln	1024
Grácz	1086	Lipcse	1016
Drezda	1083	Lemberg	996
Brünn	1082	Magdeburg	963
Berlin	1078		

Talán nem lesz érdektelen, ha a drága hazánkra vonatkozó számokat közlöm az 1880. és 1890-iki népszámlálások hivatalos adatai nyomán:

	1880.		1890.	
Magyarország	6.833,354 férfi,	6.978,976 nő,	7.548,012 férfi,	7.683,515 nő
Fiume	10,251 «	11,383 «	14,891 «	15,446 «
Horvát-Szlavon	956,462 «	948.833 «	1.105,272 «	1.096,655 «
Összesen	7.800,067 férfi,	7.939,192 nő,	8.668,175 férfi,	8.795,616 nő
Nők tehát		+ 145,622		+ 135,503
		+ 1,132		+ 555
		— 7,629		— 8,617
Marad		+ 139,125		127,481

A különbség még szembeötlőbb, ha számba veszszük, hogy a polgári házasságról szóló törvény szerint a hamarább fejlődő nők házasságra léphetése a befejezett 16, a férfiaké a befejezett 18 éves kor előtt nem történhetik meg. 1890-ben esett

Magyarországban	4.743,895	16 évnél idősebb nőre	4.276,038 férfi,
Szt.-István koronájában	5.411,503	16 « « «	4.892,486 «

a ki 18-ik évét betöltötte; körülbelől fél millióval több a jogos házasságot köthető nő, mint férfi.

Ausztriában Gautsch miniszter szerint 3.855,343 jogilag házasodható férfira esett 4.329,278 nő.

És ha végül szem előtt tartjuk, hogy nők ritkán kötnek házas frigyet 18 éves, férfiak 24 éves koruk előtt, úgy az 1890. népszámlálás adatai szerint esik:

Magyarországban	4.462,830 nőre	3.676,796 férfi	+ 800,000
Szt.-István koronájában	5.099,661 «	4.118,839 «	+ majdnem egy millió

Mi az oka a nők túlnyomó nagy számának?

Lehetséges, hogy több leánygyermek születik, mint fiúgyermek. De ezen lehetőségnek ellentmondanak a statisztika rideg számai. A hivatalos adatok szerint 1881—1891-ig mindig több fiúgyermek született, mint leánygyermek, átlagban évente 16,000-rel több. Így például 1891-ben született:

Magyarországban	331,632	fiú és	314,780	leány	+ 16,852
Fiumében	714 «	«	675	«	+ 39
Horvát-Szlavóniában	48,338 «	«	46,063	«	+ 2,275
Magyar birodalomban	380,684	fiú és	361,518	leány	+ 19,166

Hasonlókép ellentmondanak a számok, melyeket nyerünk, ha az ország összes lakosságával szembe állítjuk a 16 éven alóliakat. Ezek alapján 1891-ben volt:

Magyarországban

7.548,012 férfi,	4.520,939 férfi 16 év fölött,	2.027,075 fiú
7.683,515 nő,	4.743,895 nő 16 év fölött.	1.939,620 leány
+ 135,503 nő,	+ 222,956 nő,	— 87,455 leány

Szt.-István koronájában

8.668,175 férfi,	5.173,517 férfi 16 év fölött,	3.494,658 fiú
8.795,616 nő,	5.411,503 nő 16 év fölött,	3.384,113 leány
+0.127,441 nő,	+ 237,986 nő,	— 110,545 leány

A nők nagyobb számának oka tehát csakis a férfinem nagyobb halálozásában, illetőleg a nők kisebb halálozásában található.

Már a fiúgyermekek halálozása is nagyobb, mint a leánygyermekeké. Így 1881-től 1890-ig terjedő időközben született Magyarországban összesen 3.257,539 fiú és 3.097,406 leány, illetőleg az egész magyar birodalomban 3.729,684 fiú és 3.527,327 leánygyermek. Ezekből megvolt az 1890-iki népszámláláskor .987,925 fiúgyermek, illetőleg a Szt.-István korona országaiban 2.292,709 és 2.289,103. A 10 évi időközben tehát elhalt Magyarországban 1.269,614 fiú és 1.108,708 leánygyermek, körülbelől 161 ezerrel kevesebb leány, mint fiú. Az egész magyar birodalomban pedig 1.436,975 fiú- és 1.238,224 leánygyermek, azaz majd nem kétszázezerrel kevesebb. De a fiúgyermekek nagyobb halálozása könnyen érthető: következik az első sorban a nagyobb számukból és másodsorban azon körülményből, hogy már zsenge korukban is sokkal inkább ki vannak téve az időjárás eshetőségeinek, fertőző betegségekbe való esésük a szorgalmasabb iskolábajárás, a nagyobb csatangolás miatt pedig gyakoribb.

A felnőtt férfiak nagyobb halálozása egyáltalában nem magyarázható a nagyobb számokból, hiszen láttuk, hogy mennyivel kisebb az ő számuk a felnőtt nőkével szemben. Hogy itt egyéb tényezőknek kell közreműködniök, az nyilvánvaló, a melyeknek mérlegelése azonban a kellő adatok hiánya miatt meglehetősen nehéz. Biztosan csak akkor ítélhetnénk, ha a statisztika kimutatná, hogy milyen halálos betegségekben multak ki a férfiak és milyenekben a nők. Egyedül a berlini kiállításon láttam Berlin városa pavillonjában két gyönyörű táblázatot, melyek egyike a férfiak, másika a nők halálozási okait tüntette fel graficze. Hazánkat illetőleg csupán Budapestre vonatkozólag rendelkezem némi adatokkal, hogy mily súlyos betegségek és halálokok érik az egyik vagy a másik nemet.

A székes főváros Rókus-kórházában 1895-ben ápolás alatt összesen 20,954 egyén állott, 10,541 férfi és 10,413 nő, tehát kevéssel több volt a felénél férfi és felénél valamivel kevesebb a nő. Az elhaltakból 870 esett férfibetegre és 681 nőbetegre, tehát majdnem 200-zal kevesebb nő halt el. A Szt.-István-kórházban ápolt 8206 férfibetegre esik 638 és 7564 nőbetegre 516 halálozás, 7·7%,

illetőleg 6·8%, azaz 1%-kal kevesebb nő halt el. Végül a budai János-kórházban ápolt 2787 férfi és 1684 nőbeteg közül meghalt 228, illetőleg 141, azaz 8·1% és 8·3%. Itt tehát túlsúlyban van a nők halálozása. Átlagban a székes fővárosi összes kórházakban 8%-ot tett ki a férfiak halálozása 1895-ben (21,534 közül + 1736) és 7%-ot a nőké (19,661 közül + 1383). Fölösleges megjegyeznem, hogy a kórházakat kiváltképen a nép alsóbb rétegei keresik föl, melynek úgy férfiai, mint női egyaránt nehéz testi munka után élnek. Mennyivel kedvezőbb a művelt és jómódú nő életmódja szemben ezekével! Mindenesetre sokkal kedvezőbb a művelt és jómódú férfiaké is, szemben az alsóbb nép rétegeivel.

Ha a betegség-csoportokat közelebbről vizsgáljuk, azt találjuk, hogy első sorban a fertőző betegségek érik túlnyomóan a férfiakat (pl. a Rókusban volt 316 tüdőgyuladásban szenvedő férfi, 136 nővel szemben, 637 tüdővészes férfi 280 nővel szemben, 295 tifuszos férfira esett 154 tifuszos nő, 71 váltólázas férfira esett 20 nő. Egyedül egy fertőző betegség éri csupán a nőket, a gyermekágyi láz. De ilyenben csupán 11 nő szenvedett (elhalt 9). A Szt.-István-kórházban a számok a következők: 108 tüdőgyuladásos férfi és 82 nő, 987 tüdővészes férfi és 916 nő, 42 tifuszos férfi és 24 nő, 54 váltólázas férfi és 24 nő. Itt 2 nő szenvedett gyermekágyi lázban. A Szt.-János-kórházból következők az adataim: tüdőgyuladás 26 férfi, 17 nő, tüdővész 81 férfi, 45 nő, váltóláz 15 férfi, 2 nő. A mindkét nemet érő fertőző betegségek közül egyedül egy látogatja inkább a nőket, mint a férfiakat és ez az orbáncz. Kezeltetett a három kórházban ezen baj ellen:

46 + 176 + 20 = 242 férfi (meghalt + 4, 9, 5 = 18)
58 + 254 + 10 = 322 nő « + 2, 11, 1 = 14)

A mint a legtöbb fertőzőbajjal, úgy áll a dolog a kolerával is. 1892/3-ban Budapesten benne szenvedett 557 férfi és 378 nő (+ 342 és 183), azaz 60 és 40%, míg 1886-ban 65% esett a férfikolerásokra és 34% a nőkre. Kétségtelen tehát, hogy a férfiak részint munkájuk és foglalkozásuk miatt, részint szórakozásuk folytán több helyen megfordulva, sokkal inkább kiteszik magukat a

fertőzés veszélyeinek, mint a nők. Az igazság érdekében meg kell jegyeznem, hogy ha valamely fertőző betegség *járvány alakjában* lép fel és nem szórványosan, akkor a nők betegednek meg nagyobb számban túlnyomó számuk miatt, továbbá hogy az egyedül a nőket érő fertőző baj, a gyermekágyi láz ellen legsikeresebb a védekezésünk, úgy, hogy manap bűnnek, vétkes mulasztásnak tartjuk, ha valamely nő ezen bajba esik. Azért 1893-ban mégis 2125 nő halt el ezen bajban, köztük a városokban csak 110, míg a többi a falvakban. Ez mutatja az egészségügy állását is a vidéken.

A megbetegedések másik csoportja a *hűléses betegségek*, szintén gyakoriabbak a férfiak között. Azt hiszem, fölösleges ezen állításomat bizonyítani; félek, hogy a számok halmaza unalmassá válnék. A vízzel és vízben dolgozó nők, legtöbbször cselédek között, a kiknek igen sok emeletet és sokszor kell mászniok, fölötte gyakoriak az izületi gyuladások és a szívbajok.

Talán még kevesebb bizonyítékokra szorul annak kimutatása, hogy mily ritkán éri a nőket baleset és mily gyakran a férfiakat. Bárki kérdezősködik ismeretsége körében, gyakran fogja hallani, hogy ez vagy az a férfi vagy fiú kitörte kezét-lábát testgyakorlat, gyári vagy más munka közben, és alig-alig fog egy-egy esetre akadni, midőn nőt ért balesetről értesül. A Rókus sebészeti osztályain zúzódás miatt 118 férfi és 30 nő, sebek miatt 176 férfi és 26 nő, végtagtörések miatt 227 férfi és 49 nő állottak kezelés alatt. Hasonlók az adatok a székes főváros másik két kórházában. A belügyminiszter jelentése szerint 1893-ban Magyarországban kimult:

Erőszakos halálok folytán	1703
Öngyilkosság miatt	1788
Balesetek (gyáripar, bánya vasut) következtében	3707

egyén, és bizonyára nem talál ellentmondásra állításom, hogy csak 7000-nél több haláleset túlnyomóan a férfinem terhére irandó. A különböző iparbetegségeket csak mellékesen említem föl.

Az összes adatok egybevágnak abban, hogy a nőket inkább az álképletek érik, első sorban a rák, az előrehaladottabb kor betegsége, tehát aránylag jó jel. Hogy sokkal több az idősb nő, mint

a férfi, elég fölemlítenem. Minden családban találunk nagymamát vagy nénit, de aránylag ritkán nagyapát vagy bácsit. Ennek megfelel, hogy pl. 1893-ban 40—60 éves korban elhaltak között mindig a férfiak voltak túlsúlyban, 60 éven fölül pedig a nők (3000-rel több ily nő halt el).

A férfiak életmódjában rejlik a baj kutforrása, a miről sok esetben tehetnek, sok esetben nem; sőt nem egy esetben hiába látja egyik vagy másik a baj okát, de maga egymagában hiába küzd ellene, ha az összesség nem segíti. Így rémítő pusztításokat okozhatnak a *háborúk*, részint a sérülések miatt, nagyobb mértékben azonban az ilyenkor föllépő tifusz, dyzenteisa, himlő (ez különösen a német-franczia háborúban szedett sok áldozatot) esetleg kolera miatt, végül nem kis mértékben a kimerítő fáradalmak következtében föllépő tüdő-, szív- és idegbajok miatt. A boszniai okkupáczió alkalmából 179 tiszt és 5006 katona esett el, és 2233 halt az 1878-iki év végéig, részint betegségek, részint sebek következtében. Hogy a reákövetkező évben hány pusztult el az okkupáczió alatt szerzett betegségek következtében, az nincs kimutatva sehol. A háborúkban elhalt férfiak által előidézett csökkenése a férfinemnek még hosszú évtizedek multán is kimutatható a statisztikában, még jobban megrontva az amúgy is túlbillent egyensúlyt férfi- és nőnem között.

A verseny, a létérti küzdelem nem egy férfi életerejét eszi, s a túlságosan felcsigázott agy akárhány esetben a működés teljes megakasztásával felel. Az 1869., 1880. és 1890-iki népszámláláskor volt Magyarországban:

Elmebeteg férfi	6450 +	6003 +	4789
« nő	5503 +	5492 +	4459
Hülye férfi	9257 +	9113 +	8965
« nő	7653 +	7577 +	6943

a magyar birodalomban:

Elmebeteg férfi	7164 +	6691 +	5424
« nő	5998 +	6118 +	5112
Hülye férfi	10247 +	10204 +	9922
« nő	8202 +	8464 +	7700

A nőknél leggyakrabban föllépő idegbaj, a hisztéria, tudvalevőleg korántsem rövidíti meg az életet annyira, mint a férfiak paralizise és egyéb agybetegsége.

Fölötte sajnálom, hogy az alkoholizmus pusztításairól nem nyujthatok hazánkra vonatkozó adatokat, mert ezek eddigelé még összegyűjtve és feldolgozva nem lettek. De az életnek figyelmes szemlélője előtt nem titok azon irtózatos pusztítás, a mit ezen ital a népnek különösen alsóbb rétegeiben véghez visz; az orvos pedig számos esetben a szemideg sorvadásában, a máj és vese elváltozásaiban, a szívizomzat elzsírosodásában ráakad az italra, mint a bajok kútforrására. Hasonlóképen ismeretlen a *nikotin* mérgező hatásának mérve, melynek működése a szív idegeire, általában az idegzetre, arra hajlamos, különösen az élet küzdelmei által kimerített egyénekben nem egy esetben igen szomorú. Nem egy férfi, a kit szívguta hirtelen kiszólít az élők sorából, a nikotinnak köszönheti azt.

Mindezek alapján azon következtetésre jutok, hogy a férfiak túlnyomó halálozása az élet- és keresetmódjukból következik. A nőkérdés egyik és alapvető oka, a felnőtt nőknek túlnyomó száma — eltekintve a fiziologikus gyorsabb kifejlődésüktől — tehát első sorban közegészségügyi kérdés.

A női kérdés fölvetésének egy másik oka *a közgazdasági helyzetben rejlik.* A művelődés folytonos terjedésével az igények tetemesen megnőttek, mindenki azon van, hogy ezen rövid földi életet lehető legjobban kiaknázza. A közterhek pedig az államnak sokféle feladatai következtében tetemesen megszaporodtak, köztük egyike a legsúlyosabbaknak az általános védkötelezettség, mely 21—33 éves korig, sőt a népfölkelési törvény értelmében 35 éves korig szükség esetén háborúba viszi a család fentartóját. A három évi szolgálati idő a katonaságnál, a rettenetes nagy verseny a létérti küzdelemben, hivatalnokoknál a ki nem elégítő fizetés, a megdrágított életmód, a sűrű alkalom az élvezetekre és szórakozásokra mindmegannyi akadály a család alapításában. Vegyük még hozzá, hogy a pénz kamatlába folyton-folyvást esik, mindenféle befektetések után, kivéve ha házba történt, akkor fogalmunk lehet arról

a testi és szellemi munkáról, a mit egy családfentartónak végeznie kell, hogy saját és családja jövőjét biztosítsa és nem fogunk csodálkozni, ha nem egy visszariad a nehézségektől, és ha mindinkább több és több ember a saját énjének föntartásával elégszik meg. Ez így nincsen jól, ellene szól a társadalomnak, az államnak érdeke, de fölötte nagy a viszonyok kényszerítő hatalma. S így a közgazdasági viszonyokból szintén következik, hogy mindig több és több nő kénytelen a saját létfentartásáról gondoskodni, kénytelen a pénzkeresés gondjaival megbarátkozni.

A közgazdasági helyzet befolyása élénken visszatükröződik a házasságkötések számában. A statisztikai évkönyvek adatai egészen 1881-ig mennek vissza és 1882-től fogva, a mikor jó termése volt az országnak és a búzának jó ára is volt, folyton-folyvást sülyed a házasságok száma, daczára a népesség számbeli növekedésének. A sülyedés még nyilvánvalóbb, ha azt veszszük, hogy 1000 lakosra hány házasságkötés esik évente.

	Magyarország		Magyar birodalom	
1881	137,025	9·95 ‰	157,733	10·27 ‰
1882	141,944	10·24 «	163,839	10·36 «
1883	145,004	10·37 «	167,609	10·50 «
1884	144,416	10·20 «	167,404	10·36 «
1885	142,367	9·94 «	165,169	10·09 «
Átlag	142,151	10·14 ‰	164,351	10·27 ‰
1886	139,729	9·64 «	160,674	9·70 «
1887	132,390	9·04 «	151,511	9·04 «
1888	138,900	9·40 «	158,881	9·29 «
1889	122,231	8·18 «	140,524	8·21 «
1890	123,549	8·19 «	142,588	8·25 «
Átlag	131,360	8·88 ‰	150,836	8·91 ‰
1891	131,128	8·63 «	150,720	8·65 «

Hogy betekintésünk teljes legyen, még fölhozhatom, hogy 1891-ben Magyarországban 743,746, a magyar birodalomban 835,135 özvegy nő volt, míg az özvegy férfiak száma 216,951-et, illetőleg 252,564-et tett ki.

Részemről hajlandó vagyok *a női kérdés* fölvetésének még egy harmadik okát is fölvetni, és az *a nők erkölcsi érzülete*, mely

nem egyet, ki vagyonilag teljesen független ugyan, de fenkölt szellemével pedig látta, milyen társainak helyzete, nem törődve a világ gúnyjával, az elébe gördülő akadályokkal, a küzdők sorába lépett. Lelkiismeretbeli kötelességüknek tartották és tartják mai napig is bebizonyítani, hogy nem igaz úton járnak azok, a kik aránylag csekély számú bonczolatokból kiindulva és az agy súlyát megállapítva azt következtették, mert a férfiak agyvelejének átlagsúlya 1375 (1275 és 1475) gramm, míg a nőké csak 1245 (1160 és 1330), hogy a nők kitartó szellemi munkára nem valók. A ki akár mint tanu, akár mint résztvevő jelen volt a berlini nemzetközi nőkongresszuson, nagyon is tapasztalhatta, hogy mily élénk volt ezen erkölcsi érzés a világ minden részéből összegyült komoly nőkben, a mely erkölcsi érzés mélysége volt egyik, talán a legnagyobb tényező a kongresszus lényeges sikerének biztosításában.

Az a kérdés merül föl, hogy *a női kérdés a helyes útján halad-e, ha czélúl tűzte ki a teljes egyenjogúságot a férfiakkal minden téren, beleértve még a politikait is.* Akármily véleménye lehet bárkinek a nőemanczipáczióról, kénytelen bevallani, hogy *egyelőre* helyes. Helyes, mert a nőkre nézve becsületbeli kérdés bebizonyítani, hogy ők bármilyen életpályát csak úgy képesek betölteni, akár mint a férfiak; helyes, mert a számos nőnek, a kik a jelenlegi mostoha közegészségügyi és közgazdasági viszonyok miatt a nő valóságos hivatását betölteni nem képesek, módot és alkalmat kell biztosítani, hogy létüket föntarthassák, mindennapi kenyerüket megkeressék; helyes, hogy hadd lássa az egész férfinem, miszerint a nők tudnak is, képesek is önönmagukról gondoskodni. Viszont megint a férfiak is úgy gondolkodnak, hogy nem árt a nőknek, ha bepillantanak a létérti küzdelembe és pedig annál jobban, mentől több szabad életpályára lépnek, hogy nagyon jó, ha a nők is megismerkednek a sokat és sokszor gyűlölt kötelességgel, melyet valamely hivatal vagy hivatás az azt üzőre reá ró. Okos férfiú nem fél a nők versenyétől, nem mintha nem volnának komoly konkurrensek az élet küzdő terén, sőt nagyon is komolyak, hanem mert az reá nézve teljesen mindegy, akár férfival akár nővel kell megküzdenie. Tegyük fel, nem mindegy lehet az egy orvos-

nak pl. Budapesten, ha akár 800 férfi kartársával kell versenyeznie, avagy 700 férfi és 100 nőkartárssal? Sőt talán, ha az orvosnők bizonyos szakra vetnék magukat — a mi nagyon kívánatos volna és melyben nagy hiányt pótolnának — még csak könnyítenék a férfi orvosok megélhetését is. Egész őszintén mondom: *én azokkal tartok, a kik a nők részére a teljes egyenjogúságot óhajtják úgy a pályaválasztásban, mint a pályaüzésben.*

A társadalom érdekében azonban egyúttal az is kell kívánnom, hogy ezen lehetőség meg legyen ugyan azok részére, a kik kiváló hajlamot éreznek egyik vagy másik életpálya iránt, szintúgy azok részére, a kik a viszonyok mostohasága következtében önmagukról kénytelenek gondoskodni, de lehetőleg igénybe ne vétessék. Azt azonban egyetlen egy orvos sem fogja helyesnek tartani, hogy úgy a férj keressen, mint a feleség, legföljebb türhetőnek fogja mondani olyan esetekben, midőn család nincsen vagy midőn valamelyik megbízható nőrokon elvállalhatja a házvezetés gondjait. *A család belső életének gondját viselni, ez volt és lesz is mindig a nők főhivatása* és a mellett még egy másik úrnak, valamely hivatásnak eleget tenni, az úgyszólván lehetetlen a szellemi és testi erőnek időelőtti kimerítésének veszélye nélkül. Dr. Phil. Lydia Rabinovitsch «Das Studium der Medicin» című előadásában ugyan felhozta, hogy Philadelphiában nemrég találkozott 150—200 orvosnővel, kik mindannyian igen egészségesek voltak, de nem hozta föl, milyen a családi állapotjuk és elfelejtette, hogy csak az egészséges jöhetett el.

Így tehát nem marad más hátra, mint a nőkre, de a férfiakra nézve is jelenleg kedvezőtlen közegészségügyi és közgazdasági helyzetnek megjavítására törekedni. Minden nőnek első sorban a közegészségügy szolgálatába kell állania; minden siker e téren, mely képes a halálozás és betegedés arányszámait lejebb szorítani, a férfinemnek is, de szintúgy a női nemnek hasznára lesz. Részletekbe bocsátkozni itt nem lehet, mert túlmessze vezetne, de fölösleges is, mert a fentebb mondottakból önként következik. Például, ha sikerül a tifuszt kipusztítani, a mint az lehetséges, vagy sikerül a háborúk számát és borzasztóságát apasztani, az által arány-

lag nagyobb számú férfi mint nő életét tartjuk meg. Ezért óhajom melegen, hogy mentől több nő lépjen az orvosi pályára, talán nekik jobban sikerül nőtársaikat meggyőzni a közegészségügy vivmányainak szükségességéről; ezért és nem azon okból, a mint azt Berlinben kivánták, tartom szükségesnek, hogy minden művelt nő ismerje úgy a közegészség, mint a magánegészség törvényeit és tapasztalatait. Ha ők tudják, biztos vagyok, hogy ez ismeretek aránylag rövid idő alatt a nép alsó rétegének nagy nőtömegeibe is el fognak szivárogni.

Ezzel szoros kapcsolatban van a *női tanítás kérdése.* Szükség van nőgimnáziumokra azok számára, a kik egyetemi pályára akarnak lépni, a középosztály leányainak tanulását pedig akkép kellene módosítani, hogy egyrészt a nők képesek legyenek hivatásuknak a családban és egyúttal a közegészségügy terén megfelelni, másrészt pedig szükség esetére számára a megélhetés lehetőségét nyújtsa. Ezen czél elérhető, ha a jelenlegi polgári iskola tananyagát szervesen összekötjük azzal, a mit az óvóképzőkben tanítanak, akár úgy, hogy hat osztályú elemi után négy osztályú felsőbb leányiskola következnék, melynek növendékei az óvónői képesítőt elnyernék, akár úgy, hogy a négy elemi osztályt hat osztályú felsőbb leányiskola követné. A mit az óvóképző intézetekben előadnak, azt voltaképen minden nőnek kell tudnia, mindannak nagyon jó hasznát veszi saját családja körében és a mellett biztos, hogy szükség esetére, pl. özvegységre jutáskor van miből életét fentartania. A polgári leányiskoláknak két és az óvóképzőknek ugyancsak két órája, melyekben jelenleg úgyszólván ugyanazt tanítják, pedig épen elégséges úgy a köz- mint a magánegészségtan ismereteinek alapos elsajátítására. Annyira szükségesnek tartom ezen ismeretek elsajátítását, hogy a nőknek minden további, akár ipari, akár kereskedelmi, akár tanítónői kiképzését ehhez kötném. Nem kell azt gondolni, hogy egymagam óhajtom ezt. Igen nagy örömömre szolgált ugyanezt hallanom a berlini kongresszuson. Frau Dr. Henriette Goldschmidt (Leipzig) «Die internationale Bedeutung Friedrichs Fröbel's für Familien d. Volkserziehung» czímen tartott érdekes fölolvasásában azt követelte, *hogy a mint a*

férfinak katonának kell lennie, épúgy minden nőnek egy évet kellene a gyermekkertben töltenie, hogy azt mondhassa, szolgált a hazának. Ő tehát az óvónői képességen kívül még annak gyakorlatát is követeli, míg én megelégszem annak lehetőségével, ha nem nyílik alkalma tudományát saját családjában érvényesíteni.

Sokkal nehezebb megjavítani a közgazdasági helyzetet, de meg vagyok győződve, hogy a szoczialisztikus állam ezen is fog lendíteni. Javítani fogja a hivatalnokok fizetését, kiknek kezdő fizetése ugyan kielégítő, de nem elég akkor, midőn a családalapítás és fentartás gondjai nehezednek reájuk és latba veti befolyását, hogy a szabad pályákat űzők jólétét előmozdítsa, jövőjüket biztosítsa. Gondoljuk csak meg, mily nagy feladat a mai viszonyok között olyanra nézve, a ki nem hivatalnok, hanem keresetéből él, gondoskodni aggkoráról és családjának jövőjéről. Eltekintve attól, hogy sok csak épen annyit tud keresni, hogy családjával együtt megélhet; de föltéve, hogy többet keres, mint a mennyire szüksége van, első sorban morális erővel kell birnia, hogy a megfelelő összeget évenként félretegye és el ne költse, másod sorban szerencsésen el kell kerülnie minden háborút és halálos betegséget. A kamatjövedelem sülyedése még inkább megnehezítette ezen feladatot. Például, ha valaki életének alkonyára és családja biztosítására évi 1000 frt jövedelmet óhajt biztosítani, erre a mai 4%-os kamatláb mellett 25 ezer forint tőkére van szüksége. Feltéve, hogy 35 éven át munkaképes (a mi bizony igen sok), ezen idő alatt semmi, sem a hadkötelezettség, sem betegség vagyongyűjtésében meg nem akadályozza, évente legalább 340 forintot köteles félretenni. Sokkalta többet, ha a munka- és vagyonszerzés képessége a valóságnak megfelelően rövidebb időre, 25 évre teszszük. Azt nem kell hinni, hogy a biztosító társaságok révén ez elérhető. Ha valaki bizonyos tőkeösszeget, példánk szerint 25,000 forintot óhajt magának biztosítani, melyet a társaság úgy halál esetében, valamint megélés esetében 35 év mulva kézhez fizetni tartozik, évente legalább 602 frt 50 krt köteles befizetni, miáltal az esélyek ellen is biztosította magát. Gyökeresen ezen csakis *általános kötelező nyugdíjtörvénynyel* lehet segíteni, a mi nem is oly lehetetlen dolog. Szá-

mos magán nyugdíjintézmény adatai szerint e czélra 7% elegendő, ilyenképen minden 1000 frt nyugdíjjogosultság után évente 70 frtot volna köteles fizetni, 270 frttal kevesebbet, mint a mennyit évente félre kell tennie és 530 frttal kevesebbet, mint a mennyit biztosító társaságba kellene fizetnie, ha pedig egyszerre és előre óhajtaná az összes 35 részletet kifizetni, körülbelől 1306 frtot kellene beszolgáltatnia. Ez azt jelenti, hogy ha valaki 25 éves korában nősül, ezen összeggel biztosíthatja úgy a saját, mint a családja jövőjét, *más szóval, ennyi hozománynyal kellene nejének birnia.* A mióta foglalkozom ezzel a kérdéssel, hol itt, hol ott találkozom ezen eszmével, a mely tehát mindenütt foglalkoztatja az elméket és mely nem egyéb, mint annak kiterjesztése a közép osztályra, a mit Bismarck zseniális esze és tettereje «Altersversicherung» czímén a német munkások számára máris keresztülvitt. A legközelebbi nagy háború után bekövetkező irtózatos nyomor meg fogja érlelni ezen eszméket, ámbár jobb volna azokat életbe léptetve háborúba menni.

A nők politikai jogairól szándékosan nem emlékeztem meg. E tekintetben azt tartom: ha méltányos az általános szavazati jog, úgy azt a nőktől sem szabad megtagadni, és én nem tudom belátni, ha műveletlen férfi tud élni ezen jogával, hogy miért ne tudna vele élni egy okos nő. A kivitele azonban sok gyakorlati nehézségbe fog ütközni, de e tekintetben megnyugvásul szolgálhat, hogy nem mi fogjuk először megvalósítani és így módunk leend más nemzetek tapasztalatain okulni. Arról azonban meg vagyok győződve, hogy ha a nők elérnék azt a jogukat, *a család*, a társadalom ezen alapkövének érdekében fognák használni, a melynél jobbat sem nőre, de férfira nézve sem képzelhetek és mely ellen hiába agyarkodnak.

Budapest. *Dr. Juba Adolf.*

A LEÁNYOK LATIN ÉS GÖRÖG NYELVI OKTATÁSÁRÓL.*

Minthogy most új korszak nyílt meg nálunk a leányok oktatásában és a mi sok nagyot létrehozó miniszterünk, dr. Wlassics Gyula nagylelkű kezdeményezése folytán a latin és görög nyelvet is kezdik tanítni a fiatal leányoknak: jó lenne talán ezen újítást hozzá méltóan, egészen új, minden régi routine és megrögzött rossz szokások mellőzésével a tapasztalatokon okulva és okulni akarva, egészen czélhoz vezető módon létesíteni!

Mert, hogy a fiuknál a klasszikus nyelvek tanításával megtalálták volna az ideált, — nem az elméletben, a papiron — hanem a gyakorlatban, az életben, azt, úgy hiszem, senki sem fogja állítani, még az sem, a ki szakember és beletemetve a mindennapi munka egyformaságába s a routine zsarnok hatalma alatt nyögve, már nem tud magasabb szempontig emelkedni, hogy kellő távlatból szemlélje és itélje meg munkáját.

És hogyha tabula rasát igyekszünk csinálni minden megszokott előítéletből, minden szerzői hiuságból (mert hisz, a ki valamiben közreműködik, az is érzi a szerző hiuságát és hajlandó tökéletesnek találni azt, a mit létrehoz, vagy legalább érdekében áll azt dicsérni), ha magasabb szempontra emelkedünk, mondjuk, *emberi* távlatra: valljuk be őszintén, nem iszonyú-e, hogy az ifjuság legszebb éveit, a friss emlékező tehetséget, az emberrel született szent tudnivágyat, mindent, mindent arra fecsérelünk, hogy egy, esetleg két holt nyelvnek a *grammatikáját* betömjük az ellenálló

* Felolvasta Budapesten 1897. jan. hó 30-án a «Szabad Lyceum»-ban.

gyermekek és ifjak fejébe, most, e XIX. században, a mikor annyi és annyi az érdekes tudnivaló az egész világon! Ha legalább e nagy népeknek a szellemét szívnák magokba a mi ifjaink, a grammatika tanulása mellett! Ha fölmelegítnék lelköket: a rómaiak hősiessége, igazsága, hazaszeretete tüzénél; ha megéreznék épen az ifjuság évei alatt, a mikor legfogékonyabb az emberi lény, azt a gyönyörű derült, hősies összhangot, a mely a győzelemből eredt, a régi Görögországban, a győzelemtől sugárzott, a szellem győzelmétől a nyers erő felett! Akkor nem vesztegették volna el idejöket. Mert nemes irányt, szellemi egészséget, felsőbbrendű tápot nyertek volna az egész életre. Benső kincset és értéket!

De szó sincs a római vagy görög *szellem* megismeréséről. Grammatika, egy kevés filológia bemagolása, ez a czél a nagy többségre nézve. És keressünk az összes gimnáziumokból kikerült ifjak közt csak egyetlen egyet egész széles Magyarországon, a ki nem kényszerült reá anyagi helyzeténél, állásánál fogva és a ki az iskolából kijutva, még később is passzióból folytatja a római vagy görög szerzők olvasását és legkisebb sejtelme van arról, mi gyönyörűséget okoz, mi élvezetet nyujt e ritka műveltségű nemzetek szellemével való érintkezés? Egyet sem fogunk találni!

Mások azt vitatják, hogy egy oly gyönyörűen kifejlett nyelvtan tanulása, mint a milyen a latin- vagy görög nyelvtan, már magában az észnek a legegészségesebb és legfejlesztőbb gimnasztikája, a melyet csak képzelni lehet.

Ez mindenesetre túlzás, mert van a világon sokkal észfejlesztőbb gyakorlat, de még ha igaz volna is, csak akkor lehetne igazán észfejlesztő, hogyha a nyelvtant annak vennék, a mi valóban, *eszköznek*, hogy jobban belevezesse a növendéket az irodalom lelkébe, a szellemébe. Továbbá ha nem kezdenék a nyelvtan tanítását tíz éves gyermekekkel! Hisz a nyelvtan egyáltalán a beszéd filozofiája. Nincs pedig elvontabb valami a nagy világon, mint a filozofia és semmi sem ellenszenvesebb, ellentétesebb a gyermeki észszel, mint az elvont elmélet. Az a középkornak átkos hagyatéka, melyből nem tudunk kibontakozni, hogy ily elvont dolgokkal kezdjük legelébb is gyötörni a gyermeket,

így akarjuk vele egész életre megutáltatni a tanulást, a midőn a természet szerint csak olyanra kellene oktatni a tanulót, a mihez már megelőzőleg kifejlődtek a tehetségei és megvan már arra a fogékonysága. Hivatkozom az anyákra! Mennyi keserüséget okozott már a családi életben és hogy megmérgezi az egész gyermekséget és még az ifjuságot is, a tanulók által hazahozott sok négyes! És voltaképen miért az a sok-sok secunda? Mert olyanra tanítják a gyermeket, a mire épen nem kiváncsi és a mihez abszolute semmi, de semmi hajlama nincs! Mintha úszásra teremtett halakat akarnának repülésre kényszeriteni!

Franciaországban a legutóbbi időkben két évvel későbbre tették a latin nyelv tanításának megkezdését. De ez sem elég! A holt nyelvek tanításának csak akkor kellene következnie, a mikor a növendék az élettel már jobban megismerkedett, mikor már szeret tanulni, tudnivágya mind fokozódott és képes az elvont fogalmakig fölemelkedni. Szóval érettebb intelligenciával.

A leányok latin és görög oktatásának most az lesz a nagy előnye, hogy — mert a középosztályok ötödik évében kezdődik — a növendék körülbelől 15 éves lesz, a mi a legalkalmasabb percz a holt nyelvek megkezdésehez. Az értelem már elég nyilt és még nem vesztette el fogékonyságát. Továbbá az anyanyelvén kivül a növendék már más élőnyelveket is ismer, ismeri azoknak nyelvtanát, szerkezetét is, megérti, megértheti a beszéd bölcsészetét, s egyáltalán már eleget tud az életből, hogy erőlködés nélkül emelkedjék fel a tisztán elvont fogalmakig. El lehet tehát kerülni a leánynövendékekkel mind azt a sok ferdeséget, a mit a középkor hagyott mi reánk és a mit a *routine* átka erősített meg, az a routine, a mely a költő szavai szerint, keményebb az aczélnál, szivósabb a gyémántnál, s a századok romboló erejénél!

Bizonyos, hogy egy holt nyelvet nem lehet úgy tanítni, mint egy élő nyelvet, és hogy ha úgy taníthatnák is, a czél el volna tévesztve, mert nem azt kell elérni, hogy a növendék beszéljen azon a nyelven, vagy pedig megértse azon a mindennapi élet szükségeire vonatkozó mozzanatokat, hanem a czél az, hogy megérezze az örök szépnek azon tökéletes kifejezését, melyet a hátra-

hagyott műremekek visszatükröznek és magába szívja azon magas kultura legfinomabb zamatját, mely áthatva a lelket, magával ragadja a szellemi, erkölcsi élet nemesebb regióiba!

Kevesebb nyelvtan, kevesebb szabály, kevesebb filozófia, kevesebb holt betükben való turkálás! (Ám legyen az a tudósok osztályrésze, kik arra vannak hivatva, hogy egy-egy homályosan maradt szöveget helyesebb világításba helyezzenek, vitassanak a szavak jelentősége felett és aztán, ha gyönyörűséget találnak benne, mindenféle nyakatekert szabályokat készítsenek, melyeket csak reáfognak a nyelvre, melyek főleg a kivételeket emelik ki és nem a nyelv szelleméből folytak, csak szerzőjük ügyes statisztikai türelmére vallanak. Maradjon az a szobatudósok időtöltése, ha nekik használhat ez valamire!) A növendéknek *élet* kell, élő tanítás! Tehát csak annyi nyelvtan, csak annyi szabály, a mennyi épen szükséges arra, hogy a szerzőket, a remekműveket megértsék! Az öt ejtegetés, a négy hajtogatás mind a két alakban, a melléknevek és névmások legfőbb szabályai, eleinte a kivételek mellőzésével. De közben-közben oly könnyű szövegek olvasása, melyek nem csak magokban remekművek, hanem legjobban éreztetik az illető nemzet szellemét, a lángeszű irón átsugárzó nemzet *lelkét!* Mert a lángész már magában véve világosság, magával ragadja a növendék eszét, szivét, szellemét és felkölti szunnyadó tehetségeit úgy, hogy a remekművet még az is megérti, az is lelkesedik érte, a ki a sok lim-lom száraz szabályok súlya alatt már összeroskadt, s a négyesek nagy családja felé gravitált. Tapasztalásból beszélek. Alkalmazza a tanár *itt* az induktiv, *ott* a deduktiv módszert, a czél az, hogy a növendék *megérezze* a nép szellemét, hogy az áthassa és fölmelegítse, aztán hogy megérezze a nyelv szellemét is, a valódit, nem azt, a mit az áltudósok összeálmodoztak, hanem azt, a mely élet, s a mely a nyelv valódi lelkét képezte.

Később, mikor a növendék már sok különböző szerzőtől olvasott, midőn valóban kezdi érteni a nyelvet, akkor összefoglalhatja maga-magának a főbb szabályokat, a szembeötlő kivételeket, s az már érdekes lesz reá nézve, minthogy akkor ő maga

teremt, s azt öntudattal teheti tapasztalataiból. Így aztán igazán gymnasztika lesz reá, eszére nézve, a klasszikus nyelv grammatikája is. A növendéknél csak akkor válik hússá és vérré, saját énjévé, az, a mit tanult, a midőn nem csak passziv szerepet játszik, nem csak befogad, hanem maga is aktiv részt vehet, teremt valamit. Hogy ha tömjük a tudománynyal, örökre megcsömörlik tőle. Közeledjék szabadon a tudomány gazdagon terített isteni asztalához és válaszsza ki szabadon abból magának azt, a mi legjobban megfelel saját énjének, azt a mi művéltté, öntudatos emberré emeli! És hadd tehesse ezt a nő is! Mert folytonosan hangoztatják, hogy vajjon gimnáziumi tantervet ruházzanak-e a felsőbb leányiskolákra, vagy pedig a gimnáziumi oktatásnak megfelelő oktatást adjanak-e? Azért, hogy a nőkből jó feleségek válhassanak, mintha csakis azok lennének képesek összhangban élni egymással, a kik épen ugyanazt tanulták gyermekkorukban, épen egyformán. S ha még úgy lenne is, feledik azok, a kik így beszélnek, hogy a nő, még mielőtt feleség és anya volna, legelső sorban *önczélú egyed*, ki ép úgy nincs kizárólag a férfi számára teremtve, mint a hogy a férfi nincs egyedül a nő számára alkotva. Mind a kettő egyforma erkölcsi értékkel biró, önczélú, szabad egyed, kiknek szükségök van egymásra, de azért egyik sincs a másiknak alárendelve. Egyforma kedvező körülmények között, egyforma műveltségre és fejlettségre tehetnek szert. Hadd válaszsza tehát ki szabadon a nő is a tudományokból és összes ismeretekből azt, a mi leginkább teheti őt művéltté, öntudatossá, kötelességérzővé, szellemi, erkölcsi lénynyé, a szép és igaz apostolává, hősiessé és önfeláldozóvá.

Hadd tanulja meg főleg élvezni a szépet, a remekművekben. Az igazi szépnek a kultusza fogja megteremteni a jövőben a helyes, az igazságon alapuló társadalmi életet. Mert a művészet három szempontból szocziális, eredeténél, czéljánál és benső törvényeinél fogva.

A művészet nem csak azért társadalmi, mert a társadalomból, a való életből veszi eredetét és arra visszahat, hanem azért is, mert azonfelül egy közös ideális szellemi társadalmat alkot, a

melyben az élet kifejtheti a legmagasabb fokú intenzitását, valamint annak megfelelő kihatását, kisugárzását. A művészi megindulás, a léleknek művészi rezgése kiragad bennünket az önzésből és tágasabb, magasabb, nemesebb életre ébreszt, mely az egész világegyetemet felöleli. Ily szellemben mondhatjuk, hogy a szép, az némikép az igaznak és jónak érvényre jutása, és az erkölcsi jó, az a szépnek érvényre jutása az egyedben és a társadalomban. Hogy ha a lelkek egyformán rezegnek egy közös, magasabb élvezetben, akkor létrejön az a gyönyörű összhang, mely egy felsőbb társadalom jellemző vonása, közös vonzalom egy közös eszmény felé. Akkor nemcsak az eszmék, nemcsak az akaratok, hanem az érzelmek is megtalálják a valódi harmoniát.

A mi szomorú, prózai korunkban, a midőn a «*létért való küzdelem*» címe alatt, minden ember saját kényelmét, saját jólétét, énjének igazságtalan kiterjesztését keresi, egyik vagy másik alakban, s nincs közös eszme, közös lelkesedés, közös hit, a mely kissé kiemelné az embert a porból, s a rög fölébe vonzaná, csak egy dolog mentheti meg a leánygyermeket ezen feláldozott átmeneti korszakunk általános sülyedésétől: ha beléoltjuk az igaz szép kultuszát, ha magasabb közös eszményt tűzünk elébe, a mely képes legyen őt ismét önzetlenné, nemessé, önfeláldozóvá, hősiessé tenni.

Az ily nők aztán át fogják alakítani a társadalmat. Mert egyedül a nők képesek társadalmat teremteni.

A latin és görög nyelv tanulásánál tehát legyen a fő czél az, hogy megéreztessük a növendékekkel a remekművek isteni szépségét, hogy megértessük vele azon felséges gondolatokat, melyek legjobban tükrözik vissza e nagy népek hősies lelkét. Mert ez tesz valóban művéltté! Persze, hogy nincs férfitudomány és női tudomány, hanem mindenki azt szívja magába a tudományból, a mi legjobban felel meg saját énjének, saját lelki szervezetének, saját szellemi szükségeinek. És ezt nem szabad megakadályozni! Ki kell tehát választani a klasszikus szerzőkből azt, a mi legkönnyebben megérthető, legmegkapóbb, legszebb és legfelségesebb s azáltal kell megszerettetni s fokozatosan megismertetni a klasszi-

kus nemzetek valódi szellemét. A latinra nézve mindjárt az első időkben lehet Phædrus nehány meséivel kezdeni; habár eleinte minden szót meg kell is magyarázni, mégis élvezetet szereznek. Aztán Titus Livius, Salustius legmegkapóbb paszusait, Ovidiusból, Virgiliusból, Horatiusból azt, mi leginkább felkölti a növendék bámulatát és lelkesedését. Annyira változó e tekintetben a különböző osztályok befogadó képessége és æsthetikai fogékonysága! Vannak szövegek, a melyek legnagyobb elragadtatásba, lelkesedésbe hoznak egyes osztályokat, míg másokat hidegen hagynak, ezért szükséges, hogy maga a tanár is művész legyen, megérezze, hogy mi fogja nemes rezgésbe hozni növendékeinek lelkét és azt ki tudja választani. Hogy maga is szeresse a szépet, a nemest, az igazat, hogy nemes hevülésbe hozza benső énjét, s így némikép suggerálni tudja a szép iránti fogékonyságot, melyhez különben a leányoknak, eredeti szervezetöknél fogva, több hajlandóságuk van, mint a fiúknak.

Az ily tanítás nem fogja terhelni az intelligenciát, mert ellenkezőleg erőt, szárnyakat ad! De mily messze vagyunk a száraz szabály, lánczolatok és kivételek legióitól, a melyekkel rendesen butítják az ifjú nemzedékeket s örökre megutáltatják velök nemcsak a klasszikus irodalmat, hanem még minden tankönyvet, a könyveket általában és az egész tudományt!

Pedig a jellemet az *erő érzete* adja meg az embernek: A testi erőnek öntudata, ha az egyed egészségesnek, harmonikusnak érzi anyagi lényét, ha érzi, hogy teste ügyes alattvalója nem pedig zsarnoka, a léleknek, mint a beteges, ideges lényeknél. És a *lelki erőnek* öntudata, ha az egyed érzi, hogy kitartóan tud akarni, hogy tud magának parancsolni, megveti a kényelmet és a *tudás* hatalmával megáldva, magasabbra tör! S ki tagadhatná azt, hogy épen jellemekre, jellemes férfiakra és nőkre ne volna manapság leginkább szüksége szegény hazánknak.

Kolozsvár. *De Gerando Antonina.*

ISKOLAI ELMEBETEGÜGY.*

Dr. Babarczi Schwartzer Ottó könyve.

Igen tisztelt szakosztály!

Az a szives figyelem, melylyel kitüntetni kegyesek voltak akkor, mikor dr. Babarczi Schwartzer Ottó «Psychiatriai jegyzeteit» e helyről ismertetni szerencsés voltam, bátorságot ad arra, hogy e kiváló szerző utóbb megjelent újabb munkájának, a «Közigazgatási Elmekórtan»-nak II. részével, az «Iskolai elmebetegügygyel», hasonlóan cselekedjem. «Iskolai elmebetegügy!» Már maga a czím felkölti a pedagógus érdeklődését, melyet a jeles szerző mindvégig lekötni is képes. Valóban meglepetéssel értesülünk a tudós művében mindama hiányokról, melyek a gyermek szellemi életének fejlődése során mutatkoznak és hálás köszönettel vagyunk a szakértelemmel adott tanácsokért, melyek a gyermek szellemi életében, hasznos, sőt nélkülözhetetlen útbaigazításul szolgálnak.

Dr. Babarczi Schwartzer Ottó Közigazgatási Elmekórtana II. részének érdekes tartalmát a következőkben foglalhatom röviden egybe.

*

Az iskolai közigazgatási elmebetegügyre vonatkozó törvényes intézkedések száma kevés, a mi az ügy természetében rejlik, mert itt a czél csak egyszerű lehet és abból áll, hogy 1. szigoruan kell ellenőrizni és meg kell akadályozni a szellemi túlterhelést;

* A Mária-Dorothea-Egyesület budapesti tanítónői szakosztályában tartott előadás. Szerk.

2. vagy ideiglenesen vagy véglegesen ki kell zárni az iskolából mindazokat a tanulókat, kik szellemi vagy idegrendszerbeli betegségük miatt a tanulásra képtelenek, vagy ugyanazon okból a tanítást megzavarják.

A szellemi túlterhelésre megjegyzendő, hogy az nemcsak az illető személyen kívül fekvő körülményekben, tehát a feldolgozandó anyaghalmazban fekszik, hanem magában az egyénben is, t. i. ha szelleme képtelen vagy még nem alkalmas az ismeretek gyűjtésére. A szellemi életnek ezen képtelensége nemcsak abszolut, hanem relativ értelemben is nyilvánul. Relativ értelemben kivált az agyfejlődés szakában előforduló működési hiányokban, melyek természetes fejlődési törvényeken alapulnak és melyekkel a tanítónak és nevelőnek számolni kell, nemcsak azért, hogy a szellemi túlterhelést elkerülje, hanem azért is, mert csak az agytevékenység hiányainak felismerésével töltheti be feladatát tökéletesen. Azért szükséges, hogy a tanító megismerje a gyermek szellemi életének fejlődése során előforduló hiányokat és az e téren czélszerűnek mutatkozó nevelői irányelveket.

Csodálatos, hogy míg a kifejlődött ember életében közismeretesek a szellemi élet egyes rendellenes formái, mint pl. az üldözési és nagyzási téveszmék, a kényszereszmék és kényszermozgások, addig a gyermek életében mutatkozó ugyanazon élettani megnyilatkozásokat félreismerjük és a gyermek rosszaságának vagy a hiányos nevelésnek tulajdonítjuk, és büntetünk ott, a hol gyógyítani kellene.

Nevelési szempontból a gyermek szellemi élete az «én» fogalmának fejlődésével kezdődik, mely idővel párhuzamosan mutatkoznak a gyermeknél a téveszmék is. Ugyanis a fejlődő agy sejtjei, rostjai még nincsenek kicsiszolva, kijárva s így képtelenek a rendes működésre. Képtelenek tehát a gyermek «én»-je és a külvilág egyes tárgyai és lényei között a kellő kapcsolatot létrehozni és így ezen tökéletlenül működő, kevés ismeretek felett rendelkező sejtvilág önállóan alkot magának fogalomkapcsokat. A külvilágban történteket valahová kötni iparkodik és erre legalkalmasabbnak mutatkozik a legegyszerűbb folyamat, t. i. az ismeretlen külvilági

tényeket egy ismert, érzésileg felfogott központhoz kötni, mely központ a gyermek «én»-je. Ezen folyamatnak természetes következménye, hogy a gyermek a külvilágról téves itéletet alkot magának, mely valóságos téveszmékben nyilvánul. A gyermek ilyenkor mindent az ő piczinyke énjéből lát kiindulni és mindent is arra vezet vissza. Minden ő érette történik, mindenki vele foglalkozik, szóval az általa ismert világ központjának véli magát. Pl. ha egy idegen alak a szobába lép, a gyermek azonnal eltakarja magát, fejét elfordítja vagy pedig sirni kezd; biztos jeléül annak, hogy az idegen megjelenését magára vonatkoztatja. Ha egy kutya az utczán megugatja a koldust, a gyermek arcza elkomorodik és szemei könynyekre fakadnak. Ha perlekedő idegeneket lát, ezek lármáját saját személyével hozza összeköttetésbe. Minek tulajdoníthatjuk a gyermek eme viselkedését? Talán a félelemnek vagy szánalomnak? de hiszen az ilykorú gyermek agya e magas értelmi műveletekre még nem is képes, hiszen azt sem tudja még, hogy az idegen ember őt bánthatná, mert bántalmazásban még egyáltalában nem részesült, azt sem tudja, hogy a perlekedésnek rossz vége lehet. Ösztönről sem lehet itt szó. Nem marad egyéb hátra, mint visszavezetni azt, a külbenyomások által felébresztett kellemetlen zsigerérzetekre, melyek egyéni természetűek lévén, a létrejött téves eszmetárulás fonalán a külső eseményt is az egyéni szervezettel kötik össze, és a «megfigyelési téveszme» nyilvánulására vezetnek.

A megfigyelési téveszmékkel karöltve járnak a nagysági téveszmék. Ugyanis a fogalmakat összekötő, a társító szellemi működés tökéletlensége az itéletet és a helyes következtetést megakadályozza; a gyermek «én»-jét túlbecsüli és magáról óriási fogalmakat alkot, vagyis téves itéletet alkot magának testi és szellemi tulajdonságairól. Tehát már maga a megfigyelési téveszme magán hordja a nagyzás jellegét, mely az agyfejlődés folyamán át fokozódik és rövidebb, hosszabb időn át uralkodik a gyermek «én»-jén. A gyermek, szellemi életének ezen fázisában mindent akar. A mennydörgést csendre inti, az esőfellegeknek szétoszlást parancsol, éj idején az égboltozatra hívja a világító napot és birhatás vágyában átölelné a szivárvány tarkaszinű ívét is. E nagysági tév-

eszmék azonban nemcsak tettben és beszédben nyilvánulnak, hanem a gyermek magatartásában és arczjátékban is. Ki ne ismerné fel a nagysági téveszmében ábrándozót, mikor a gyermek tipegve fejét hátraveti, szempillantásait előkelően lefelé irányítja, szájacskája zúgát lefelé húzza és grandezával lépdelve, kis pálczikájára támasztja testét!

A gyermek szellemi életének ezen időszakában, szó sem lehet külvilági fogalmakról, mert a benyomások akkor még nyomtalanul surrannak el a gyermek lelke előtt; s azért a nevelő rendelkezésére nem is állhatnak olyan nevelői segédeszközök, melyekkel az agy ebbeli működését irányíthatná. Ha a magyarázó szónak vagy felvilágosításnak e téren van haszna, úgy az nem annak tulajdonítható, mintha a gyermek azt értené, hanem egyszerűen annak, hogy a nyugodt, lágy hang kellemesen hatott a gyermekre. Hogy ez időszakban egyáltalában minden a hangtól és az arczjátéktól függ, bizonyítja, hogy ha a legijesztőbb tárgyról a gyermeknek mosolyogva beszélünk, ő is mosolyra derül, ellenkezőleg ha a legkedvesebb dologról összeránczolt homlokkal szólunk, sírásra fakad. Igaz, hogy a nevelési viszketegségnek sikerül néha megakasztani a gyermek nagysági téveszméit, de ez többet árt, mint használ. Mert a kis agy természetes működésében meg van zavarva, pályát tör magának olyan útakon, honnan az emberi kéz el nem űzheti. Ezzel tehát megzavarjuk a természet törvényeit és többet rombolunk, mint alkotunk.

De a gyermek szellemi életének fejlődése során a kellemes benyomásokon kívül ki nem kerülheti a kellemetlen benyomásokat sem, mi által a gyermek fogalomköre egyre bővül. De minthogy a fogalmakat társító működés még mindig tökéletlen, az új fogalmaknak az öntudatban való elhelyezése szabálytalan, az ítélethozatal pedig hamis lesz. Így lép a gyermek a csalódások világába. Ezen kellemetlen érzésnek a gyermek öntudatlanul is keresi okát, s miután kis agyának fejletlenségénél fogva helyes következtetésre nem jöhet, az életében feltűnő, reá kellemetlenül ható akadályoknak okát a külvilágban keresi és így ér el oda, hol a téveszmék üldöztetési jelleget vesznek fel. A gyermek szellemi életé-

nek ezen fázisában pl. a szeretet hiányát látja a szülői intésben, a nevelő unszolásában vagy a rossz érdemsorozatban. E lelki állapotot súlyosbítja azon körülmény, hogy a kellemetlenül érintő tapasztalatok alapján felébredt a félelem érzete, melylyel a külvilági eseményekben mindenütt ellenséges indulatot lát. Akkor lesz a bátor gyermekből gyáva. A kutyához ilyenkor azért nem mer közeledni, mert fél, hogy valami idegen ellene uszíthatná.

A gyermek szellemi életének ezen szakában, t. i. az üldöztetési téveszmék nyilvánulása idején, a nevelés gondos és óvatos befolyása már érvényesül. A nevelési eljárás itt abban áll, hogy a nevelő igyekszik az üldöztetési eszmék tévképzeteit tartalmazó sejtek között az összeköttetést a fogalomtársító útakon helyreállítani. Tehát, ha pl.: a gyermek üldöztetési téveszméje abban nyilvánul, hogy az iskolában azért kapott rossz érdemsorozatot, mert a tanító őt nem szíveli, a nevelő vagy szülő igyekezzék a gyermekkel megértetni azt, hogy nem a tanító, hanem az ő személyében rejlik az ok, a mi legkönnyebben sikerül akkor, ha bebizonyítjuk előtte, hogy a kérdéses leczkét tényleg nem tudja. Már az által is elvontunk egy bizonyos mennyiségű ingerületet attól a sejtcsoporttól, mely a gyermekben az üldöztetési téveszmét támasztotta. Tovább menve, még inkább egyengetjük az utat. Megértetjük a gyermekkel, mennyi kárt és szégyent okoz önmagának, ha nem tanul, viszont mennyi örömet és hasznot, ha szorgalmas. Ily eljárás mellett elhalványodnak lassanként a téves emlékképek, míg végre teljesen elenyésznek, holott a büntetéssel csak megrögzítjük azokat.

Uj-Pest. *Gallauner Luiza.*

(Folytatjuk.)

A LEÁNYTORNÁZÁSRÓL.*

Midőn ezen nagytekintélyű egyesület kebelében a tisztelt hallgatóság szives figyelmét rövid időre kikérni szerencsés vagyok: teszem ezt azon szilárd meggyőződésben, hogy a leánytornázás elhanyagolt multja a birálatra és javításra, szebb jövője a társadalom érdeklődésének fölkeltésére már nagyon is rászorult. Meg vagyok győződve arról is, hogy minden szó, a mi a leányok testi fejlesztése érdekében elhangzik, a nőnevelés ügyén kivül egyszersmind fontos nemzeti érdeknek, a még csak fejlődése kezdetén álló hazai közegészségügynek tesz szolgálatot.

Nagyon el voltunk maradva ezen évszázad utolsó negyedéig a nyugoti nemzetek mögött éppen azon a téren, mely a nemzetek műveltségének fokmérője: az *egységes* szellemi és testi nevelés terén. Rövid 30 esztendő lázas munkája kellett hozzá, hogy többet pótoljunk, mint a mennyire bármelyik művelt nemzet képesnek hitt bennünket; de épen a pótlás lázas munkája eredményezte azt, hogy sok téren nem volt időnk a higgadt gondolkodásra, a különféle tennivalók harmonikus egybeolvasztására. Nem sokat törődtünk különösen a szellemi és testi nevelésnek olyan összekapcsolásával, a melynek végczélját pedig nagyon szeretjük hangoztatni, hogy «ép testben ép lelket neveljünk». — Vagy ha dolgoztunk is ilyen irányban, közoktatásunk szervezete mindig a fiúk nevelésére gondolt első sorban, s csak kelletlenül itt-ott a lányokéra is.

Ezt az igazságot lehetetlen eltagadni annak, a ki a fiúk és leányok testi nevelésének mai állapotát részletesebben összehasonlítja. A lányok hátra szorítása már az elemi oktatásnál kezdődik, s ettől fogva mindvégig következetesen uralkodik.

* Felolvasta a budapesti tanítónői szakosztályban.

A fiúgyermek az elemi iskola harmadik osztályától kezdve már rendszeres tornaoktatásban részesül, míg a leányka gyenge szervezetét a kézimunka oktatásával fejlesztik (? !;) a polgári leányiskola tanulói a két első esztendőben heti 2 órán át igyekszenek az előírt tornázási tananyagot földolgozni, a harmadik osztályra már csak egy óra jut, a negyedikben ez is csak fakultativ.

Három teljes esztendő alatt körülbelül 150 órát fordít a tanterv a testi egészség tudatos fejlesztésére és a szellemi, meg egyoldalú testi munka (a kézi munka) hatásának ellensúlyozására, holott ugyanebben az iskolában minden tanuló heti 3 órát szentel a női kézimunkára.

Most adjuk hozzá azt a sajnosan érzett fogyatkozást is, hogy fővárosunknak játszó terei nincsenek, sőt a meglevőket is hozzáférhetetlenekké tesszük a gyermekeknek a parkozás által, mint ez legutóbb a Kálvária-térrel is történt. Adjuk hozzá, hogy a fiú még ennek a hiányát is pótolja valahogy, mert jobban szabadjára eresztjük, s így időnként hol a hegyek közt, hol a városligetben, vagy legalább az utczán fesztelenül szaladgálhat, ugrálhat, míg a jónevelésű leányka legfőbb erénye hazulról az iskoláig és innen haza az illedelmes szerény viselet.

Ezzel megalkottuk magunknak annak a képnek körrajzait, a melyik az iskolás leány testi nevelését ábrázolja.

Tagadhatlan, hogy haladtunk az utolsó időszakban a nők társadalmi elismerése terén, ha nem is sokat, de valamicskét.

Nem csak újabb pályák nyíltak az iskolázott nő előtt, hanem a meglevők is tágultak; ezért mind több és több azon nők száma, a kik önállóan keresik kenyerüket, s hasznos munkával állnak a társadalom szolgálatában. De ha mélyebben vizsgáljuk ezen nők helyzetét, megdöbbenve látjuk, hogy kevéssé fizetett munkájuk többnyire olyan, a mely az egészségre káros hatású. A postás, a távirdai, a pénztárnoki szolgálat, hát még a hímzés, varrás, kézimunka stb. mily mértékben hatnak a különböző szervek egészségére, úgy hiszem, napról-napra tapasztaljuk.

De nem látunk eszközöket és módokat, a melyek a próbára

tett, gyakran veszélyben forgó egészségnek megóvására, a testi szervezet fölüdítésére, a munkaerő fentartására szolgálnának.

A férfinak e téren is kedvezőbb a helyzete. Vívás, tornázás, vadászat, tekézés, számos egyesület révén, olcsóért áll az egészségét becsben tartó férfi rendelkezésére. Mindez pedig nem kifakadás, mert így kell lenni, hanem csak egyszerű elősorolása a meglevő állapotoknak oly czélból, hogy kérdezhessük: miért nincs ez így a nőnél is?

A kérdésre sokféle lehet a felelet, de szerintem helytelen lenne az, hogy a nő e téren is háttérbe van szorítva. A dolog nem egészen így áll.

Véleményem az, hogy a nőnek nálunk ma még *nincs érzéke, nincs kedve* az egészséget előmozdító tornázás és egyébb neki való sport iránt. Hogy azonban ez a kedv hiányzik, ebben már csakugyan nem a nő a hibás, hanem az a nevelési rendszer, a mely nem ígyekezett a nő előtt a testi egészség becsét megismertetni, s a rendszeres testmozgás iránt való kedvet az iskola falai között kifejleszteni.

Az elősorolt hiányok tudatában s a külföldi leánytornázás fejlettebb voltának reményében arra határoztam el magamat, hogy Ausztria és Németország nevezetesebb leányiskoláinak tornázási rendszerét közvetlen szemléletből ismerjem meg és hasonlítsam össze a mieinkkel.

E czélból a tekintetes fő- és székvárosi tanács és tanfelügyelő úr ajánló levelével támogatva mult év nyarán több bécsi, prágai, drezdai, berlini, lipcsei, nürnbergi és müncheni iskolát tekintettem meg, részint működésük, részint tornaünnepélyük alkalmával, s minthogy valamennyi közt a lipcsei leánytornázást tapasztaltam legfejlettebbnek, habozás nélkül határoztam el magamat arra, hogy augusztus 20-án, az iskolák megnyitásakor, újból oda utazzam, s dr. Lion tornafelügyelő úr engedélyével 2 női tanfolyamra beiratkozzam s így a mellett, hogy heti 8 órán át a tanításban tevőleg is részt vegyek, többi időmet az ottani tornaügy tanulmányozására fordítsam.

Tapasztalataim eredményét memorandum alakjában terjesz-

tettem be a székes főváros tanácsának, s jól esik remélnem, hogy a küszöbön levő tanterv-revizió alkalmával egyik-másik pontja figyelembe fog részesülni.

A leánytornázás érdeke azonban csak nyer, véleményem szerint, azzal, ha a főbb dolgokról e nemesczélú egyesület kebelében a nyilvánosságnak is beszámolok.

A mit az általam megtekintett valamennyi iskolánál örömmel tapasztaltam, az volt, hogy a leányokat is a harmadik iskolai évtől kezdve rendszeresen tanítják tornázni; tehát nem ismerik el azt a semmivel meg nem okolható megkülönböztetést, a mit nálunk a fiúk és leányok testi ügyességének fejlesztése terén felállítani jónak láttak. Különösen nagy gondot fordítanak a tornajátékokra, s így a szabadabb mozgás és jókedv által teljesen fölfrissülnek a gyermekek.

Már Prágában láttam, hogy minden óra utolsó 15—20 perczét a torna játékoknak, a fesztelen, szabad mozgásnak szentelik, s hogy ezen czél elérése végett a tornatermek és csarnokok kivétel nélkül el vannak látva különféle játékeszközökkel.

A cseh iskolák erősen túlszárnyalják az ugyanottani német iskolákat, a minek fő oka a német iskolák túlzsúfoltsága. A cseh iskolákban 30 tanulónál nem igen tanítanak többet egy-egy osztályban s így az eredmény is sokkal jobb, a mi viszont üdvösen hat az oktatási módszer fejlesztésére.

Drezdában a tornaoktatás módszere még alaposabb irányban fejlődött. Itt különösen a tornatanító képzés nagyszerűségét és alaposságát bámultam, melynél a gyakorlati részre fektetik a fősúlyt.

Kellemesen lepett meg, hogy a leányiskolákban is, mint igen czélszerűen alkalmazható eszköz, helyet foglal a korlát, a nyujtó és a mászópóznák.

Vajjon ki ismerhetné félre ezen szereknek a karok és lábak, sőt a test összes izmai fejlesztésénél való elsőrangú szerepét? Csak a gyakorlatok megválogatása szükséges ahhoz, hogy a leányoktól ne száműzzük ezen erőfejlesztő és ügyesítő berendezési tárgyakat.

Körutamban a legkellemesebben — itt először — azok a nagy árnyékos gyermek-játszóterek leptek meg, a melyeken reggelenként nagy kavics és homok halmokat talál az apró gyermek sereg, s azután ásójával, lapátjával s ki tudja miféle játékszereivel elaprózza, széthordja, építkezik vele napestig, mint a szorgalmas hangya sereg, míg csak haza nem kívánkozik.

S másnap reggel a szétkuszált játék anyag megint rendezett halmokban várja apró munkásait. — Mennyire állunk mi ettől, hol csak sétatereink, vannak a hol a gyermekeknek a rendőr vagy egyéb mumus bácsitól való féltében az utról sem szabad félre lépniök, nemhogy kavicsot vagy homokot turkálni, pedig mi is jól tudjuk, hogy a kis gyermekeknek mily nélkülözhetlen szükséges volna ez a játékszer! — Ott minden padra «Kinder-Bank» van fölírva, minél fogva a gyermekeké az elsőség, természetesen minden fizetés nélkül.

Fájdalom, a birodalmi fő- és székvárosnak, Berlinnek iskolai leánytornázását, mivel ministeri ajánlólevelem nem volt, nem tanulmányozhattam, mert nehány év óta külföldieknek csakis ily ajánlat alapján engedik meg az iskolák tanulmányozását. Még Szögyény ő excellentiájának, monarchiánk berlini nagykövetének ajánlata sem volt elégséges arra, hogy a leánytornázást az állami iskolákban láthassam, s így csak a Viktorien-Schule bátor igazgatójának szivességéből az ott minden szerdán és szombaton délután 3—5-ig tartatni szokott tornajátékokon jelenhettem meg.

Ez az iskola 20—25-féle játékszerrel van ellátva. A játékokban az iskola összes növendékei, több csapatba osztva, két külön díjazott tanitónő fölügyelete alatt vesznek részt. Jó időben az árnyas udvaron, rossz időben és télen a tornateremben. Természetesen azonkívül a heti rendes tornaóráit minden osztály megkapja.

Berlinben, de már Drezdában is, még egy figyelemre méltó intézményt láttam, nevezetesen a tanitónők tornaegyesületét, melynek tagjai minden hét valamely napján 2 órán át egy általuk választott tanitónő vezénylete alatt tornáznak, s ez alkalommal

a tornaoktatásnál annyira fontos gyakorlati ügyesség folytonos fejlesztése mellett, egyúttal arra törekszenek, hogy a közelebbi iskolai órákon előforduló gyakorlatokat és játékokat előkészítsék s így a tornatanításnak egyöntetűségét biztosítsák.

Szinte rosszúl esik megvallanom, hogy ezt a magyar érzékre valló gyakorlatiasságot a németek találták ki előttünk.

A berlini tanitónők torna-egyletének 180 tagja van s ottlétemkor a nagy szünet előtti utolsó óráikat tartották mintegy 120 résztvevővel, mi elégge bizonyítja, hogy ott a tanitónők mennyire át vannak hatva a tornázásnak mint a testi nevelés fejlesztő eszközének szükséges voltától.

Örömmel említem, hogy fővárosunk tornatanitónőinek látszólagos közönyét is csak az alkalom hiánya szülte, mert ügybuzgóságukat bizonyítja az, hogy az első fölhívásra egy-két kivétellel a práter-utczai polgári leányiskola tornatermében rendszeres tornázásra jönnek össze s már 17-en gyakorolják ott magukatt, habár egyelőre minden testületi jelleg nélkül.

Most kérem, szíveskedjenek mind, a mi figyelemre méltót itt közöltem, összegezni, a legnagyobb pedanteriával megvalósítva elképzelni, s akkor előttük ál a lipcsei leánytornázás képe, a mely az általam látottak között a legfejlettebb.

Itt is, mint mindenütt az elősorolt helyeken, már a harmadik iskolai évben kezdődik a leányok tornaoktatása, s rendkivül nagy gondot fordítanak a játékokra.

Az úgynevezett Schröber-Gärtenben nagy játszótér van, a hol minden szerdán, szombaton és vasárnap egész délután fölügyelet alatt játszanak az iskolás gyermekek. Juliusban a nagy szünet előtt minden iskola rendez egy kirándulást összekötve dísztornával, azután játékokkal töltik el a délutánt, természetesen a szülők és sok vendég jelenlétében. Igaz, hogy a városhoz közel esik sok oly kiránduló hely, a hol ezen kellemes és hasznos mulatságokat rendezhetik.

A lipcsei leányka ötödik iskolai évébe lépésekor sokkal ügyesebb, izmosabb, mint a mi polgári iskolánk első osztálybeli tanulója. Ennek oka pedig a megelőző két esztendei tornázás, mely-

nél fogva más eredményt is mutatnak föl, más fejletebb, de éppen a 10—11 éves gyermekek korához illő gyakorlatokat vesznek akkor, mikor a mi leányainkat csak a tornázás elemeihez kezdjük szoktatni.

Lipcsében a 12—13 éves leány még mindig megkapja a heti 2, illetőleg a játékokra szánt idővel a 3 órai tornázást, mig nálunk a 12 éves leány csak egy, a 13 éves leány is egy, de fakultativ órát nyer. Amott a gyakorlatok az éppen hatalmas fejlődésben levő szevezet kivánságához alkalmazkodnak s kétszereres értéküek, nálunk a IV. polgári osztályból kilépő leány két évet vesztett, a mit pedig tanult, az nem volt elég hatásos arra, hogy benne a tornázás iránt való hajlandóságot, kedvet annyira betoltsa, hogy ezt az életbe mint életszükségletet vigye be.

Ezért nem törődik a mi felnőtt leányvilágunk a tornázással, ezért hiányzanak nálunk a női tornatanfolyamok, melyek pedig igen üdvös hatásuaknak bizonyulnának.

Aztán mi nemcsak a külön nyári tornajáték-tereket nélkülözzük, de tornatermeink és iskoláink udvarai oly szükek, hogy 50—60 gyermekkel megáldott osztályainknak ott játszani lehetetlen.

A külföldi tornatermek jól fölszerelteK; így nemcsak a szorosan vett tornázásra szükséges szerek, hanem különféle játékeszközökkel is el vennak látva.

Még csak azt jegyzem meg, hogy a németeknél, mint azt Nürnbergben és Münchenben tapasztaltam, záró tornaünnepélyek vannak divatban, melyekre a szülőket is meghívják; sőt az iskolai ünnepélyeken a disztorna mindig szerepel. Ez a czélszerű intézkedés, mint az egészséges verseny legjobb rúgója, a tornázás természetes tökéletesítője.

Tudom, hogy sok a tennivaló, sok áldozatba, sok jóakaratba kerül a reformálás; de ne feledjük, hogy ennek oka elmaradottságunk. Ne gondolkozunk sokáig, mert még jobban elmaradunk; hanem fogjunk azonnal a javitáshoz, de a javitásnál megfontolva járjunk el, mert elmaradottságunknak több egymástól különböző, de fontos oka van. Csak rontanánk a tornaügyön, ha egyoldalúan járnánk el; ha pld. a kellő fölszerelésről gondoskodnánk, de a

tanitás tervének és módjának reformálásáról megfeledkeznénk, vagy megfordított eljárást követnénk.

Egyik tennivalónk az volna, hogy tüzetesen megállapitanók a tantervet és tananyagot. A leányok tornaoktatását már az elemi iskola III. osztályában kell kezdenünk, heti 2 órában mint a fiúknál. Viszont a polgári leányiskola tornatanitásának idejét a felsőbb leányiskolákéhoz hasonlóan heti 3 órára kell emelnünk, melyből 1 órai idő a játékokra essék.

Az oktatás fakultativ voltát egyátalán törülnünk kell, mert épen a fejlődésben lévő leány teste kivánja meg legjobban az okszerü tornázás és játék által való mozgást. Ezen tanterv behozatalával útját vágjuk a polgári leányiskolai tornaoktatás egy másik bajának is annak t. i., hogy sok leány csak az elemi V. és VI. osztályából lép a polgári iskola II. és III. osztályába, s mivel ezek az elemi iskolában semmi tornaoktatásban nem részesültek, a polgári iskolai tornázásnak amúgy is csekély eredményét még hátrább vetik.

Másik tennivalónk a tornahelyiségek csélszerűbb fölszerelése, a még hiányzó szerekkel és játékeszközökkel való kiegészitése, szabad *játszóterek* létesitése, mely czélra mintegy önként kinálkoznak a most felhagyott élelmi piaczok terei.

Harmadszor a tanitás eredményesebbé és egyöntetüvé tétele szempontjából reformálnunk kell a tornatanitónőképzés eddigi módját is.

A reformnak fölülről kell kiindulnia.

Czélszerű volna pld. nehány tornázást kedvelő ügybuzgó tanitónőt a külföldi fejlettebb tornatanfolyamok hallgatására megfelelő segélylyel kiküldeni s őket azután itthon a képezdékben és tanfolyamok élére állitani, hogy a képezdei növendékekkel, illetve a tanitónőkkel megismertessék a külföld egészséges módszerét. Egyátalán végét kell vetni azon viszás állapotnak, mely eddig uralkodott, hogy még a tanitónőképezdékben sem nő tanitja a tornázást, holott tudjuk, hogy ezen tárgynál legszükségesebb a tanitó és tanitvány közötti *bizalmas* viszony.

Ugyancsak életbe kell léptetni a tornatanitónőknek testü-

letté vagy egyesületté alakítását a gyakorlati folytonos továbbképzés és egyöntetű eljárás elvének fejlesztése végett.

Tudom, hogy e kívánságok egyszerre rövid idő alatt meg nem valósíthatók, s hogy a tornaügynek sok pártfogásra és jóakaratra van szüksége, míg valamennyit kivívja.

Vannak, kik az anyagi nehézségeken kivűl a tantervnél fölmerülő akadályokra gondolnak, úgy okoskodván, hogy a tornaórák számának szaporítasa túlterhelést okoz.

Ez, véleményem szerint, nincs így, mert a túlterhelést ép a szellemi vagy testi működés egyoldalúsága okozza, s így a tornázás nagyobb mérvű fejlesztése még az óraszám szaporítása mellett is csak üdülést s a túlterhelés ellensúlyozását okozhatja.

Másfelől az elemi iskolákban úgy is végső napjait éli a németnyelvi anyag, s ennek helyét szépen elfoglalhatja a torna óra.

Meg vagyok győződve, hogy leánytornázásunk újjászervezése csak idő kérdése, mert a haladás iránt fogékony magyar nemzet a külfölddel szemben ily hátramarádást sokáig el nem tűrhet, de éppén azért, mert idő kérdése, s még a leggyorsabb orvoslás is időt emészt föl, már pedig minden óráért kár, a melylyel e fontos ügy fejlődését elodázzuk, még azt óhajtanám — s ebbeli óhajomnak a fővárosi tanácshoz intézett emlékiratomban is kifejezést adtam — hogy a megfelelő újjászervezés megtörténtéig is engedélyezze azt, hogy a polgári leányiskolákban a III. és IV. osztályok felette elégtelen — heti 1 óra — torna tanitását magánoktatással potolhassák. Hiszen erre már példa is van Budán és pedig biztató példa, mert ott a növendékek a legnagyobb örömmel és élvezettel üzik testi fejlődésük javára a testedző tornajátékokat.

Az én hitem az, hogy nagyot lendül leánytornázásunk s vele közegészségünk ügye, ha a reformoktól nemcsak vissza nem riadunk, hanem ha már belefogunk, egyszersmind minden irányban körültekintő alapossággal viszszük keresztül.

Akkor iskoláinkról és iskolai nevelésünkről még is csak jogosabban mondhatjuk el azt, hogy ép testben ép lelket nevelünk.

Budapesten, 1897. február 13-án.

Tanos Teréz.

MÉG EGYSZER A FELSŐBB LEÁNYISKOLÁK RAJZOKTATÁSÁRÓL.

A Nemzeti Nőnevelés 1897. évi I—II. füzetében igen érdekes tanulmányokat olvastunk a felsőbb leányiskoláknak az ezredéves kiállításon kitett rajzmutatványairól.

Szerémi Alajos részletesen ismerteti a nevezett iskoláknak rajzoktatását, számos statisztikai adattal illusztrálva annak eredményét, míg Szuppán Vilmos általános tapasztalatait mondja el.

Mind a két tanulmányból kitünik, hogy a 15 felsőbb leányiskola közül csak négy van olyan, a melynél a rajzoktatás a tanterv keretén belül minden tekintetben megnyugtató. Ez bizony, akármilyen enyhén itélünk is, szomorú eredmény! A nevezett tanulmányok kiegeszítéséül talán nem lesz érdektelen a kedvezőtlen eredménynek okait keresni.

Ezen okok közül első sorban felemlítendőnek tartom az érvényben lévő tanterv hiányait, a melyekre már az 1888. évben* rámutattam. Hogy kimutassam a rajzoktatásbeli gyönge eredménynek a tanterv hiányaival való szoros összefüggését, szükségesnek tartom azoknak újból való felsorolását.

A föntemlitett czikkirók egyébként a tanterv hiányait maguk is érzik, s helyes kifogásként említik azt, hogy a kiállított rajzokban a szabadkézi rajz rovására túlsok helyet foglalt el a geometriai rajz. Ezt a jelenséget azonban szerintem teljesen a tanterv okozta. Ha ezt átolvassuk, meggyőződünk arról, hogy ez nem rajzoktatási, kanem geometriai tanterv, a melynek I. és II. osztályú anyagához szerényen oda van függesztve ez a két szó: «és szabadkézzel».

* Nemzeti Nőnevelés, 1888. VIII. füzet.

A III. osztályban szintén a rajzoló geometria dominál, melynek anyaga a térmértan köréből van véve. Hogy miféle rajzgyakorlatokkal legyen ez kisérve, azt a tanterv elhallgatja; minthogy azonban a térbeli alakok rajzolása csak a IV. osztályra van kitűzve, világos, hogy a térmértani ismeretek közlése mellett a rajzolás anyagát csak testhálózatok készítése képezheti.

A III. osztályra már szabadkézirajz is van felvéve így: «egyszerű síkékítmények rajzolása különböző stílben a tanárnak magyarázattal kisért előrajza nyomán». Ez tantervnek mégis igen általános. Itt mindenekelőtt az a kérdés merül fel, lehet-e a rajzolást mindjárt síkékítményekkel kezdeni? Hol tanulták a növendékek ezek elemeit: kört, ellipsist, oválist, csigavonalat stb., továbbá stilizált levél- és virágalakokat rajzolni? Ezekről egy szó sincs a tantervben. Mit jelentsen itt ez, «különböző stílben»? Mikor még a rajzolás elemeivel küzdünk, a gyakorlatok megválasztásánál csak a formák fokozatos nehézsége lehet irányadó; ilyenkor az ékítmény stíljéről beszélni éppen olyan furcsa volna, mintha az abécé tanítása mellett az irodalmi műfajokat akarnók ismertetni. Stílről csak akkor szólhatunk, ha a tanulóknak a megismert formák felett már némi áttekintésük lehet.

A IV. osztály tanterve igen óvatosan van fogalmazva, a mennyiben nincs megmondva, hogy az a távlati rajzolás eszközökkel való geometriai szerkesztés avagy szabadkézzel és szemmértékkel való rajzolás legyen-e. Ennek az a következménye, hogy a tanító, ha a geometria iránt viseltetik előszeretettel, inkább a konstruktiv perspektivát fogja tanitani. Ne csodálkozzunk azon, hogy szabadkézi perspektivát nem tanítanak, ha azt a tanterv nem követeli, mert ennek a tárgynak tanítása általában, de különösen a népes IV. osztályban rendkívüli nehézségekkel jár.

Egyáltalában a négy alsó osztály tantervén meglátszik, hogy mathematikai gondolkodás terméke. Kitünik ez abból is, hogy az anyag felsorolásában a geometria áll első helyen. A II. és III. osztály anyagáról ezt kimutatni nem szükséges, mert ezt a tanterv is rajzoló geometriának nevezi. Az I. osztályban az egyenes vonalak mérése van első helyre téve; a IV. osztályban az egyenes vo-

nalnak, sík lapnak távlati rajzolása előzi meg a testrajzolást. Mindez nem a szabad rajzolásban, hanem a geometriában követett sorrendnek felel meg.

Csodálkozhatunk-e tehát azon, hogy — a mint azt mind a két czikkiró konstatálja — a felsőbb leányiskola alsóbb osztályaiban túlsokat foglalkoznak mértannal és szintén sokat rajzoltatnak eszközökkel? Hiszen ezt a tanterv betű-szerinti értelemben vett követése okozza!

Meg kell jegyeznem, hogy a geometriának nem vagyok ellensége; ellenkezőleg szükségesnek tartom, hogy a geometriai oktatás a felsőbb leányiskolák tantervében érvényesüljön. Magam is azon a nézeten vagyok, hogy a geometriai fogalmak és alapigazságok megértetése a rajztanítás feladata, de egyetértve Szerémi Alajos szaktársamnak azzal az óhajtásával, hogy a felsőbb leányiskolai rajzoktatásban a szabadkézi rajz legyen a fődolog, ennek kibővített a keretébe kivánnám beleillesztetni a geometriát, a mi annál is könnyebb, mert a geometriai alapfogalmakat a szabadkézi rajz sem nélkülözheti.

Azzal is a czikkirók nézetén vagyok, hogy a szinezést már a III. osztályban kell, sőt a II.-ban lehet megkezdeni, míg a tanterv azt csak a IV. osztályra szabta ki. A szín emeli ki az alakokat, ez ad az ékítménynek életet; a színezés fokozza a rajzolási kedvet, fejleszti az izlést, míg színek hiányában a rajzok csak meg nem értett unalmas vonalkombinációk maradnak.

A tantervnek egy másik hiányára Szuppán Vilmos úr is rámutatott. Az árnyékolás megkezdése ugyanis az V. osztályra van téve, holott ez a IV. osztálybeli távlati rajzolásnak elengedhetetlen kelléke. Csak árnyékolással emelhetjük ki a rajzolt testalakokat, másrészt ezek árnyékolása leghelyesebb előgyakorlata a domború ékítmények rajzolásának. Az árnyékolása elmaradása a IV. osztályból szintén azt bizonyítja, hogy a tanterv szerzője konstruálásra gondolt.

Még egy baja van a rajz tantervének. Ott van ugyanis a szépirás, mely úgy a tantervben, mint a bizonyítványokon s egyéb nyomtatványokon mindig a rajz elé van téve. A II. és III. osztálynál meg

van mondva, hogy «időnként szépirási gyakorlatok», de az I. osztálynál ez a kitétel hiányzik. Ki áll jót arról, hogy a tanító, különösen, ha nem szakképzett rajztanító, nem fogja-e a heti két órának túlnyomó részét a kényelmesebb szépirásra fordítani? A tanterv ezt nem tiltja meg, ennek eleget tesz a tanító, ha néha egy kis rajzot is tanít. Még kedvező esetben is, ha rajzra heti 1 óra jut, mit ér ez? annyit, mint más tárgyra a heti $^1/_4$—$^1/_2$ óra.

Szólanom kell az V. osztály tantervéről is. A «mintalapok önálló szerkesztése» szépen hangzik, de azt tényleg keresztülvinni nem lehetséges. Tervezéssel foglalkozó szakember előtt ez a szerkesztés adott motivumok alapján első pillanatra éppen olyan egyszerűnek látszik, mint laikus előtt, de tényleg nagyon nehéz és nem a felsőbb leányiskolába való. Hogy ilyen feladatokkal foglalkozzunk, szükséges, hogy a növendékek az ékítmények alapformáit könnyedén, bármely helyzetben és emlékezetből rajzolni tudják, bírjanak nagyobb formakészlettel, ismerjék az ékítmények szerkezetét és a képzésüknél követendő törvényeket: ezek mind olyan követelések, a melyeknek heti két órában nem tehetünk eleget. A tantervnek ezt a részét tehát el kellene hagyni. Nézetem szerint nem helyes a «domború díszítmények rajzolása» utáni kitétel: «előbb körrajzban», mert kár volna a már körvonalaiban elkészített rajz árnyékolását a növendékeknek megtiltani.

Szó fér a VI. osztály tantervéhez is. Ezen osztályra kiszabott anyag ugyanis az előző osztály anyagának nem képezi a következő fokozatát.

Domború ékítmények rajzolása és természetes növények festése közt olyan hézag van, a melyet a IV. és V. osztályok tantervéből kimaradt gyakorlatokkal kellene kitölteni, a IV.-ben gömbölyű testalakok rajzolásával, az V.-ben tárgyak rajzolásával és festésével. A tájképrajzolás és festés pedig, ha csak lapminták után történik, ismét a már-már kiküszöbölt képecske-csinálásra vezet: a növendékek idejüket, fáradtságukat arra fordítják, hogy művésziesen kezelt és felfogási képességüknél sokkal magasabban álló festmények színnyomatait utánozzák. Megengedem, hogy a derekasan közreműködő tanító hozzájárulásával ilyen módon az

év végén egész kis képkiállítás jön létre, mely a legtöbb szülőnek igen imponál, de a tulajdonképpeni eredmény — semmi.

Hogy a távlati rajzolás a tanterv ellenére némely iskolából teljesen hiányzik, annak magyarázata első sorban bizonyára az a sajnos körülmény, hogy nem ritkán olyan tárgyak tanítását bizzák a tanítóra, a melyekre az nem készült. Így megesik, hogy a rajztanítást is olyan tanerőre bizzák, mely más tárgyakra van képesítve. Már most azt kérdem, hogyan taníthat valaki olyasmit, a miről magának is csak hiányos ismeretei vannak? Magam is már többször adtam ilyen helyzetbe került tanítónőknek útbaigazítást. A mit levél útján tenni lehetett, azt megtettem. Magyaráztam a tantervet, leírtam a tanítás módját, ajánlottam vezérkönyveket és mintagyűjteményeket; a távlati rajzolásra vonatkozólag azonban megjegyeztem, hogy ha ezt maguk nem tanulták, a vezérkönyvet hiába forgatják, ebben az esetben jobb lesz, ha a távlati rajzolást nem tanítják.

Még néhány megjegyzésem van a soraim elején említett czikkirók egy-két nézetére.

Szuppán Vilmos úr talán túlszigorúan ítél, ha szakértelem hiányának tulajdonítja a távlati rajzolásnál a vetett árnyékok elhagyását. Magam is kénytelen voltam az egyszerű testek vetett árnyékát több izben elhagyni, mert a mintául szolgáló testalakot vagy a táblára akasztottam, a mikor a vetett árnyék nem látszott, vagy a terem közepére állítottam, még pedig, hogy minden növendék lássa, asztalra, a mely nem lehetett elég nagy arra, hogy a hosszú és elmosódott vetett árnyékot teljesen mutassa, és egyébként a tanterv nem szabja ki a távlati rajzok árnyékolását.

Egyáltalában a távlati rajzolásnak a felsőbb leányiskolában való tanítása olyan óriási, majdnem legyőzhetetlen nehézségekkel jár, hogy erre vonatkozólag csak az mondhat helyes ítéletet, ki ezt a tanítást megkisérlette.

Igen szép és helyes a czikkiróknak az a nézete, hogy a tanításnak a négy alsó osztályban már a növendékek nagyobb számánál fogva is tömegtanításnak kell lennie. Csakhogy a távlati rajzolás nem lehet tömegtanítás, noha egy mintát használunk, mert

minden növendék másképpen látja a testmintát. Hogy milyen nehéz és hosszadalmas minden növendéket külön meggyőzni arról, hogy milyenek a rövidülések és egyéb látszólagos eltérések, azt csak az tudja, ki ezt megpróbálta. De ez csak az egyik nehézség. A másik nehézség a mintát úgy elhelyezni, hogy azt minden növendék jól lássa. A testmintának asztalra állítása a terem közepén tökéletlen megoldása a kérdésnek, de ez is csak ott eszközölhető, a hol a rajzterem könnyen mozgatható asztalokkal van bebútorozva. Többnyire azonban hosszú nehéz asztalokkal vannak a rajztermek ellátva, melyek a távlati rajzolásnál — mivel itt kellék, hogy a rajzoló testével is a minta felé forduljon — útban vannak.

A távlati rajzolásra néhány fővárosi szakiskolában külön termek szolgálnak, melyekben az asztalokat külön ezen czélra készített székek helyettesítik. Egy másik s különösen nagyobb tanulószámra alkalmas berendezés az 1889. évi párisi tárlaton volt bemutatva. Itt az ülések amphitheatrumszerűen voltak elrendezve, a rajztáblák megtámasztására pedig egyszerű vaskorlát szolgált. Sajnos, hogy a távlati rajzolásra, asztalok nélkül berendezett termet más czélra használni nem lehet, és minthogy alig akad a felsőbb leányiskolák közül egy is, a mely azt a luxust engedhetné meg magának, hogy egy féléves tárgy kedveért külön termet tartson készletben, világos, hogy a távlati rajzolást e czélra alkalmatlan helyiségben kell tanítani s az eredmény nem lehet kedvező.

A klasszikus edényalakok rajzolása nincs a tantervbe fölvéve, keresztülvitele szintén nagy nehézségekkel jár, az idő kevés, tehát nem csoda, ha ez a legtöbb iskolából hiányzik.

A diszítmények körrajzának szövetre való átvitelét szintén a heti 2—2 órába felvenni nem tartom helyesnek, első sorban azért nem, mert igen sok időt igényel, másodszor mert túlnyomóan mechanikus munka, harmadszor azért nem, mert társadalmunk az a rétege, mely leányait a felsőbb leányiskolába járatja, ugyis az «előnyomdák» által végezteti azt a kellemetlen munkát. A mint Szerémi kartársammal nem tartom helyesnek, hogy a rajzoktatást általános képzést nyujtó iskolánál a kézimunkatanítás szolgálójává tegyük, úgy azt sem helyeselhetem, hogy a rendes órákat porczel-

lán-, majolika-, fa- és selyemfestészettel töltsék ki, ha csak erre külön órákat nem tudnak szakítani. A heti 2—2 óra olyan kevés, hogy vétek volna ezt az időt a sok pepecseléssel járó munkákkal kitölteni annál is inkább, mivel a kibővítendő tantervnek is alig tehetünk eleget.

Ha jobb tantervünk lesz, a rajzoktatás eredménye is lényegesen meg fog javulni. Ebben kételkedni annál kevésbbé van okunk, mert az állami felsőbb leányiskolák felügyelet dolgában tárgyunkra nézve kedvező helyzetben vannak.

A rajzoktatás szinvonalát nagyban emelné a II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus rajzoktatási szakosztályában felvetett indítványnak keresztülvitele is, a mely szerint időről-időre az ország iskoláiban készített rajzokból a fővárosban kiállítások rendeztetnének, a melyeken a tanítás menete és eredménye szakszerű elbirálásban részesülne.*

Budapest. *Hollós Károly.*

* A kiállítási rajzok által felidézett emez eszmecsere is mutatja az ily «elbirálások» tanulságos voltát. *Szerk.*

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

Egy magyar irónő a magyar tanítónőkért. Wohl Janka, a kitünő irónő, kit a király irodalmi érdemeiért legközelebb a koronás arany-érdemkereszttel tüntetett ki, szeretettel vonzódik a kultura azon apostolaihoz, kik az irás mesterségére tanítják az ifju nemzedéket. Évről-évre megemlékszik adományaival a tanítónők M. D. E.-ről; február 19-én pedig több mint 400 frttal gazdagította a «M. D. E. tanítónők otthona» alapját. E napon ugyanis «az angol társadalmi» viszonyokról tartott előadást a «Hotel Royal» hangversenytermében, s a felolvasás tiszta jövedelmét teljesen a Tanítónők Otthona javára adta. A felolvasás csaknem egy teljes óráig tartott, s mindvégig lekötötte a nagy számmal jelen volt előkelő közönség figyelmét. Wohl Janka legutóbb a nyári szünetet töltötte Angliában s az előkelő társaság és a művelt középosztály társadalmi életét tanulmányozva a nők aprólékosságokra is kiterjedő éles megfigyelésével elleste, finom vonásokkal megrajzolta és élénk szinekkel megfestette azt a képet, melyet az angol társasélet a maga teljes összhangzatosságában, különösségében és emelkedettségében a szemlélő elé tár. Beszámolt azon szubjektiv hatásokkal is, melyet reá e kép gyakorolt, de a képet hiven állította a hallgatóság szeme elé, s különösen az emberszeretet nemes megnyilatkozásainak követendő példáit lelkesen és lelkesítően mutatta be. A közönség hálás és elismerő tapsokkal jutalmazta a szellemes irónőt, s a szerzett benyomásokat élénk eszmecserévé tette a felolvasást követő uzsonnázás alatt. A felolvasás után a mellékhelyiségekben ugyanis a jegyek árába beleértett frissítőket szolgáltak fel, mely tea, kávé és czukorsüteményből állott. Ilyformán a jelenvoltak a jótékony czél érdekében adott filléreikért minden tekintetben kiváló élvezetben részesülvén, teljes megelégedéssel oszlottak szét.

*

Szuppán Vilmos kitüntetése. A nőnevelésügy fáradhatatlan munkását, a budapesti áll. felsőbb leányiskola igazgatóját s az összes felsőbb leányiskolák miniszteri biztosát, Szuppán Vilmost a király ő felsége magas kitüntetésben részesítette, királyi tanácsosi czimet adományozván neki. A vezetése alatt álló iskola azonnal lelkes ováczióban részesítette a szeretett igazgatót, s a növendékek és a tanári testület nevében dr. Károly Gy. Hugó felsőbb leány-iskolai tanár meleg szavakkal üdvözölte őt, kivánva neki, hogy nagy munkaerejét igen-igen soká értékesíthesse a vezetése alatt álló intézetek s a nőnevelésügy javára. De ez a kitüntetés nem csupán az ünneplő intézet falai között keltett a szivekben öröm-

érzetet. Az összes felsőbb leány-iskolák s a nőnevelésügy többi munkásai is siettek a kitüntetett igazgatót üdvözölni. A magyar tanítónők is kivették ez örömből részüket, s a M. D. E. tanítónői szakosztályának febr. 13-án tartott üléséből a következő üdvözlő levelet intézték Szuppán Vilmos urhoz:

«A M. D. E. budapesti tanítónői szakosztálya őszinte örömmel értesült azon kitüntetésről, mely Nagyságodat királyi tanácsossá történt kineveztetése által érte. Folyó hó 13-án tartott ülésében hálával emlékezett meg a szakosztály arról a lankadatlan és sikeres tevékenységről, melyet Nagyságod a nevelésügy és különösen a nőnevelésügy javára kifejtett s azon jóakaratról, melyet a tanítónők és különösen egyesületünk tevékenysége iránt mindenkor tanusított. Ezen hálaérzete által indítva elhatározta a tanítónői szakosztály, hogy Nagyságod kitüntetése fölött érzett örömét és üdvözletét jegyzőkönyvbe igtatja s Nagyságodat e határozatáról levélben értesíti.

Midőn a fentjelzett alkalommal nyert megbizatásunknak ezennel eleget tenni szerencsénk van, kérjük a Mindenhatót, hogy Nagyságodat nemzeti kulturánk s különösen nemzeti nőnevelésügyünk javára igen-igen sokáig éltesse. Üdvözletünk, jókivánságaink és mély tiszteletünk ismételt kifejezése után vagyunk stb. stb. Nemecskay Irma jegyző. Sebestyénné Stetina Ilona elnök.»

*

A tanítónő- és óvónő-képzés egyesítése. A «Kisdednevelés» élénk eszmecserét folytat e tárgyban, már huzamos idő óta. A felszólalók többsége megegyezik abban, hogy az óvónő és tanítónőképzés egyesítését nemcsak lehetségesnek, hanem szükségesnek is tartja. A legfőbb ok a miért az egyesítést sürgetik, abban áll, hogy a nagyszámmal képesített óvónők — mint óvónők — nem találnak alkalmazást, s kivánatos, hogy mint tanítónők alkalmazhatók legyenek. A minek azonban utját állja az, hogy oklevelük az elemi iskolai tanításra nem képesít. A «Nemzeti Iskola» f. é. 8. számában ugyanigy fogja fel a dolgot és «Hétszáz proletár» czímen hozzászólván a tárgyhoz, igen egyszerű módon véli a kérdést megoldhatónak: «Sürgősen rendelje el a miniszter» — így szól, «hogy óvónői oklevél képesít az elemi iskolai tanítóságra is. Egyúttal intézkedjék — de gyorsan — hogy jövőben az óvó- és tanítónőképzők terveit úgy módosítsák, hogy azokban mind a két iskola tudnivalója jól elférhessen.»

A magunk részéről épen nem óhajtanók, hogy a miniszter ur e fontos kérdésben «gyorsan» intézkedjék. Hisz épen az óvónőképzők gyors egymásutánban való felállítását követő panaszok tanusítják, hogy az elsietett munka ritkán jó munka. A kétféle képző egyesítésének kérdése igenis nagy megfontolást követel. Nézeteinket e dologban folyóiratunk legközelebbi számában előadjuk. Most csak azt jegyezzük meg, hogy sürgősnek ez időszerint csak azt tartjuk, hogy a nagyszámmal képesített és elhelyezésre váró óvónőknek a megélhetésre alkalmat szolgáltassunk. *Az óvónőknek kisdedóvókra van szükségük, s erre szüksége van az országnak is.* Ha módját ejti a miniszter ur annak, hogy a kisdedóvási törvény végrehajtassék, ha a kisdedóvók kellő számban leendő felállításáról «sürgősen» gondoskodás történik, a «proletárok»

száma csökken, s a bajon minden rendkívüli intézkedés nélkül segítve lesz. Egyes óvónő-képzőknek a szükséghez képest tanítóképzőkké való átalakításának természetesen mi sem állja útját; de a két képzés egyesítésének kérdéséhez sok szó fér. *X.*

*

A gyermekápolónők képzése Nauheimban. A női foglalkozások legnemesebbjei közé tartozik tagadhatlanul a betegápolás, különösen pedig a beteg gyermekek ápolása. Ezt Németországban már régen belátták, és a testületek úgy, mint magánosok áldásos tevékenységet fejtenek ki ezen irányban, egyrészt a betegek humánusabb, jobb ápolása végett, másrészt, hogy ujabb keresetforrást nyissanak a műveltebb osztály azon nőinek, akik önfentartásukról kénytelenek gondoskodni.

Nagy érdeklődéssel olvastam a Nauheim-fürdőben létező ily czélú intézményről, illetőleg szanatóriumról, az Emma-lakról, melyet a «Német Vörös Kereszt» nyomán bátorkodom folyóiratunk tisztelt olvasói előtt ismertetni és figyelmükbe ajánlani. Ki tudja, a magyar beteg-ápolónők tanfolyamának kérdése, mely ez idő szerint a «M. D. E. tanítónői szakosztályának» szorgalmazása daczára, egyelőre még mint «függő kérdés» kénytelen vesztegelni, nem-e talál váratlanul lelkes apostolra, a ki azt győzelemre segíti?

Lássuk tehát a Nauheim-fürdőben emelkedő Emma-lakot, beteg gyermekek szanatóriumát, melyet az ugyanott évek hosszú sora óta gyakorló, tekintélyes dr. Müller, egészségügyi tanácsosnak fenkölt szellemű neje, Emma létesített. Megvannak e ritka nőben mindama lelki tulajdonok, melyek alapfeltételei az ily intézetek felvirágoztatásának: komoly tetterő, gyakorlatias helyes érzék, tapintat, párosulva a nemes ambiczió ama felfelé törekvő idealizmusával, amaz áldozatkész önzetlenséggel, a melylyel kiváltságos lények szokták missziójukat teljesíteni. E mellett Emma asszony szakszerű kiképeztetést nyert férje oldalán a betegápolás elméleti és gyakorlati ágaiban. Nem csoda, ha ily nő valóságos édenkertet varázsolt Nauheim kies vidékére, s a «Villa des fleurs» az Emma-szanatóriumnak egyik része, terjedelmes angol kert közepén, joggal viseli költői nevét. Ez a szanatórium teljesen nélkülözi a kórházak jellegét, és elegáns külsejével, hivogató, családias belső berendezésével a meghitt otthon képét nyujtja inkább. Mindössze 10 lakosztályból áll, melyekben 14 gyermek élvezi Müllerné ápolását orvos férje szakszerű kezelése mellett.

E mellett használják a nanheimi világhirű gyógyfürdőket, és úgy testileg, mint lelkileg teljesen családias nevelésben, ápolásban részesülnek a beteg vagy beteges gyermekek, a kik rendkívül jól érzik magukat itt a természet ölén. — Az étkezés közös családi asztalnál történik. — Müllernét szép hivatása teljesítésében egy főápolónő «Oberschwester» és három gyakorlónéni támogatja.

A betegápolónők tanfolyama csak a mult év április havában nyilt meg. Itt két orvos tanítja az elméleti és gyakorlati betegápolást, Müllerné asszony pedig erélyesen őrködik, hogy a jelöltek megfelelő lelki dispositzióval, hivatásuk komolyságának teljes tudatával lépjenek jövendő pályájukra. Azért ezek nemcsak az előadásokat jegyezgetik híven és irásbeli dolgozataikat végzik pontosan, nemcsak a specziális betegápolásban

gyakorolják magukat, hanem azonfelül még naplót kell vezetniök napi teendőikről, észleleteikről, a betegápolás egyes eseteiben szerzett tapasztalataikról. A 7 havi tanfolyam dr. Müller elnöklete alatt tartott képesítő vizsgálattal végződik.

A tanfolyamba csak 18—30 éves, kellő előképzettséggel biró műveltebb hölgyek vétetnek fel. A kiképzés teljesen dijmentes, csak köztartási dij czimen fizetnek havonkint 30 márkát.

Kitünő s az ápolónői pályára kiválóan rátermett növendékeit még azontul 3 évig benn tartja az intézet-tulajdonosnő, hogy addig alkalmas foglalkozási térről gondoskodhassék számukra. Betegápolói szerzetek, kórházak, magánosok szivesen foglalkoztatják és megbecsülik, méltányosan dijazzák az ilyen képzett, értelmes és művelt lelkületű ápolónőket.

Így tehát az Emma-lak emberbaráti intézmény is, s rokonszenvünket teljesen megérdemli.

Mikor támad hazánkban ennek mása? A millenium megörökítésére annyi drága emlékszobrot emeltek szerte e hazában, kegyeletes, történelmi czélzattal. Nem lehetne-e ezeket még egygyel megszerezni — egészséges, testileg, lelkileg ép uj nemzedék ápolására a másik millenium számára?

Budapest. *Nemecskay Irma.*

*

A felsőbb leányiskolák felvételi dijairól, valamint tandijairól a közoktatási miniszterium új rendeletet bocsájtott ki. A rendeletnek az a lényege, hogy a felvételi dijat rögtön a beiratkozás alkalmával kell lefizetni s hogy ezt a dijat vissza nem adják, ha a beirt növendék az intézetet a tanév folyamán elhagyja is. A tandijakra vonatkozólag pedig azt rendeli a miniszter. hogy ezentul négy részletben kell lefizetni, tudniillik október 15., deczember 1., márczius 15. és az utolsó részletet május 1-ig. A miniszter rendeletileg megállapítja, hogy minden állami intézetnél hány száztólira rughat a tandíjmentesek száma s magára az intézeti igazgatóra bizza, hogy az így engedélyezett hányadnak a tandíjmentességet, a tanári kar meghallgatása után megadja. Ha az igazgató többnek adott volna tandíjmentességet, mint a mennyire az elébe szabott hányad megengedi, akkor az igazgató az így támadt kárt megfizetni köteles. A tandíjakat sem adják vissza az időközben kilépett növendékeknek, de azt megengedik nekik, hogy ujabb dijfizetés nélkül léphessenek vizsgálatra, ha mint magántanulók kivánják folytatni pályájukat.

*

Az «Eötvös-alap» orsz. tanító-egyesület február 2-iki ünnepies gyűlése nagy és díszes közönség jelenlétében folyt le, ezúttal a tud. akadémia kis termében. A díszgyűlésnek különös fényt kölcsönzött az, hogy Wlassics Gyula dr. vallás- és közoktatásügyi miniszter és Eötvös Lóránd báró ő nagyméltóságaik ismét megjelentek a magyar tanítók közt. A sok kiváló tanférfiú közt ott voltak még: Gyertyánffy István igazgató, Halász Ferencz kir. tanácsos, Verédy Károly dr. kir. tanfelügyelő, Hofer Károly főigazgató, Groó Vilmos kir. tanácsos, Szuppán Vilmos, Rohn József árvaatya, György Aladár, Szőke István, Sretvizer Lajos, Nagy László és

Roller Mátyás igazgatók, sok tanító, tanítónők és mások. Az ülést Szathmáry György min. tanácsos, az egyesület tiszteletbeli tagja, mint díszelnök nyitotta meg s alig mondá el rövid, de gyönyörű megnyitó beszédének első mondatát, midőn megjelent a miniszter, kit lelkesült éljenzés fogadott. A miniszter nevének említésére az ülés folyamán még többször is felhangzott a lelkes éljenzés, melyet örömmel fog visszhangoztatni a magyar haza mind a 26 ezer néptanítója, mert hiszen a nagy Eötvös József báró óta még nem volt oly közoktatásügyi miniszterünk, a ki annyiszor adta volna nyilvános jelét is a tanítóság iránt érzett rokonszenvének, mint jelenlegi miniszterünk. Az elnöki megnyitó beszéd után Mosdósy Imre kir. tanfelügyelő mondotta el gondolatokban gazdag emlékbeszédét. A Pædagogium ifjuságának szabatos, szép éneke után Endrődi Sándor, a kitünő költő, szavalta el gyönyörű költeményét. Majd a «Szózat» eléneklése után az «Eötvös-alap» nagyérdemű elnöke: Péterfy Sándor, kir. tanácsos, mondott köszönetet a miniszternek, a közreműködőknek, az «Eötvös-alap» jótevőinek, a gyűjtőknek és a megjelent közönségnek, s végül a leendő tanítókat — a Pædagogium ifjuságát — szólította föl szívhez szóló szavakban, hogy Eötvös József báró eszméit vessék jól a szivükbe és kövessék egész életökben. Végül Szathmáry György díszelnök nehány lelkes szóval berekesztette a kitünően sikerült ünnepi gyűlést, mely után a «Tanítók Háza» igazgató-tanácsa tartotta meg látogatott, nagy fontosságú ülését. A «Népt. Lapja» után.

*

A M. D. E. budapesti tanítónői szakosztálya febr. 13-án igen látogatott ülést tartott, melyen főleg a fővárosi tánítónők közül vettek sokan részt. Előadást Tanos Teréz, és dr. Juba Adolf tartottak. Előadásaikat folyóiratunk jelen száma közli. Tanos Teréz úrnőt az elnök — midőn az előadásért és a leánytornázás ügyében kifejtett buzgólkodásáért neki a szakosztály nevében köszönetet mondott, — arra kérte fel, hogy tevékenységét ne csak a tornatanítónők, hanem általában a testmozgást nélkülöző intelligens nők érdekében is fejtse ki, s hasson oda, hogy a mívelt körök asszonyai nekik való testgyakorlás űzése által egészségesebbek és munkabíróbbak legyenek. Nők számára rendezendő tornagyakorlatok egyes főv. leányiskolában, ügyes tornatanítónő vezetése mellett, sokat javítana a művelt középosztály egészségügyén. — Nagy lelkesedést keltettek a szakosztályban dr. Juba Adolf orvosnak a női munkával rokonszenvező szavai s neki az elnök ezért meleg hangon mondott a szakosztály nevében köszönetet. Elhatározta ezután a szakosztály, hogy Szuppán Vilmos kir. tanácsoshoz kitüntetése alkalmából üdvözlő iratot intéz, és hogy Bischitz Dávidné egyesületi alelnöknek nagy családi gyásza alkalmából részvétét fejezi ki. — A szakosztály legközelebbi ülése márcz. 13-án «Legouvé» ünnep lesz. Tocsek Helén fog előadást tartani a 90 éves franczia pedagogus tiszteletére. A M. D. E. márcz. 17-én a vigadóban Major J. Gyula vezetése alatt nagy hangversenyt rendez, melyre tagjait ez úton is figyelmezteti és tisztelettel meghívja.

IRODALOM.

«A FIZIKA ELEMEI.» Irta *Antonio Ròiti*. Fordította Czógler Alajos, a fordítást kiegészítette és felülvizsgálta Bartoniek Géza. 2 kötet. Kiadja a K. M. Természettudományi Társulat.

A ki fizikai irodalmunkat jellemezni akarja, kénytelen bevallani, hogy az még szegény és egyoldalú.

Az első állítást legjobban igazolja az a körülmény, hogy a Ròiti-féle fizika megjelenése előtt nem is volt olyan nagyobb munkánk, mely az egész fizikát fölkarolta volna. Tankönyvünk — az van bőven, de ez még nem teszi irodalmunkat gazdaggá, hanem épen egyoldalúvá. Ehhez járul még, hogy legtöbb tankönyvirónk vagy német munkát fordított, vagy német művek nyomán dolgozott s ha tény is, hogy újabb időben határozott és örvendetes haladás mutatkozik a fizikai tankönyvek dolgában, viszont az is áll, hogy akárhány olyan tankönyvünk is van, mely nem nevezhető nyereségnek az irodalomra nézve.

Hogy fizikusaink majdnem kizárólag tankönyvek irására szorítkoztak, annak nagyon egyszerű a magyarázata. Olyan fizikai munka, mely nem valamely népes iskola számára készült, nem talál kiadóra és ha csak valamely tudományos társulat, vagy a szerző maga nem adja ki, a kézirat évekig fekhetik a szerző fiókjában. A kiadók meg nem vállalkoznak oly könyv kiadására, a melyre nézve többé-kevésbbé alapos okuk van hinni, hogy az évekig fog heverni az ő polczaikon.

Ily körülmények között a Természettud. Társulat valósággal nagy szolgálatot tett irodalmunknak, midőn a Ròiti-féle műnek megjelenését lehetővé tette, mert bizony másként most sem volna még magyar fizikai kézikönyvünk.

A mi most már magát a munkát illeti, ez az olasz eredetiből van magyarra fordítva, és pedig nagy gonddal, tudással és jó magyarsággal. Hogy éppen olasz munkát választottak, az szerencsés gondolat volt, mert német, franczia, sőt angol fizikai munkákat már felhasználtak fordításra, de olaszt még nem és Ròiti műve érdemes arra, hogy irodalmunkba bekebeleztessék. Érdemes, mert a fizikának valóban modern kézikönyve, mely gondosan figyelembe veszi a legujabb kutatásokat és vívmányokat is. A ki gondosan áttanulmányozta, már sokat tud a fizikából. A munka azonban érdekes is, mert tárgyalása módjában és anyag elrendezésében egészen önálló; ez utóbbira nézve inkább csak a logikai összefüggést tartja szem előtt. A stílus nem annyira a tanítóé, mint inkább a lelkes kutatóé, ki olvasóját is belevonja a munkába. Az egész művön megérzik az olasz temperamentum élénksége; szerző elég bőbeszédű, de a mellett

határozott a definitiókban, körültekintő és óvatos a következtetésekben; szigorúan a mennyiségtan alapján áll.

Ki kell külön emelnem, hogy Ròiti fizikája nem népszerűen írt munka. A ki csak «olvasni» akarja, csakhamar félre fogja tenni, mert ezen könyvet az használhatja jól, a ki a fizikát valóban tanulmányozni akarja. Az ilyen föltalálja e munkában mindazt, a mit a fizika elemi tankönyvei nyujtanak, mert Ròiti nem mellőzi a jelentéktelenebb dolgokat sem és elég részletesen foglalkozik velök; de röviden és lényeges eredményeivel föltalálja azt is, a mit különben csak nagy kézikönyvekbe szokás fölvenni.

A könyv terjedelemre a tankönyvek és nagyobb kézikönyvek között foglal helyet. Az első kötet 623 oldalon a mechanikát, hangtant és hőtant tárgyalja, míg a II-ik kötet 767 oldalon a fénytant, az elektromosság és mágnesség tüneményeit karolja fel. A fénytanban szerző meglehetősen bőven foglalkozik a fénytalálkozás, kettős törés, sarkítás oly érdekes, de felsőbb mennyiségtan nélkül nehezen tárgyalható problémáival, továbbá a színképelemzéssel és a sugárzó energia elnyeletésével, melyeket a tankönyviróknak csak érinteniök lehet.

Az elektromosság és mágnesség tárgyalásánál szerző következetesen használja a potenciált s ha ez sokakra nézve megnehezíti is a tárgyat, kitérni ez elől ma már nem lehet. A dinamogépek szerkezete, hatásfoka, az elektromos energia átvitele és a Hertz-féle kisérletek szintén meglehetősen bőven tárgyaltatnak, a mi a tartalom gazdagságát nagyon növeli.

Természetes, hogy a tárgyalásnak mennyiségtani alapon kell nyugodnia, de szerző a mennyiségtant nem használja túlságosan és rendesen nem is megy túl az elemi mennyiségtan körén. Mivel azonban bevezetéseket nem igen közöl, hanem csak röviden vázolja az utat, a melyen valamely képlethez el lehet jutni, sőt olyan képleteket is közöl és tárgyal, melyek csak hosszabb számítással, esetleg felsőbb mennyiségtannal kaphatók: a könyvet csak az használhatja sikerrel, ki legalább az elemi mennyiségtanban kellő jártassággal bir. Valószinű, hogy ezen körülmény meg fogja nehezíteni a könyvnek szélesebb körökben való elterjedését és megkedvelését. A ki a természettant mennyiségtani alapon már tanulta és ismereteit megujítani, kiegészíteni akarja, a nélkül, hogy nagyobb szakmunkák vagy szakfolyóiratok tanulmányozására kedve, vagy alkalma, ideje volna, az nagyon jó hasznát veheti a könyvnek.

A mű kiállítása egészben véve díszes, papirosa jó, nyomása tiszta, de az ábrák jó nagy része nem mérkőzhetik a társulat egyébb kiadványainak ábráival. *Cs. J.*

*

«A MAGYAR FELSŐBB LEÁNYISKOLÁK MULTJA ÉS JELENE.» A vallás- és közoktatásügyi magy. kir. miniszter megbizásából az ezredéves ünnep alkalmára irta *Szuppán Vilmos*. Budapest, 1897. Lampel R.

Ez a könyv egyike azoknak a nagyon becses monográfiáknak, melyeket a közoktatási miniszter a különféle iskolanemekről megiratott s melyeket folyóiratunk mult évi VII. füzetében ismertettünk. Történetirói hűséggel követi az iró a felsőbb leányiskolák fejlődését, melyeket

nálunk Molnár Aladár javaslatára Trefort teremtett meg. Gondosan kimutatja e mű, miként nyerték a felsőbb leányiskolák jelenlegi szervezetüket, melyet több ízben módosítottak, míg mostani 6 osztályos (vidékenkint 4 osztályos) tanfolyamát nyerte. Szuppán munkája a következő alczímeken ismerteti a hazai felsőbb leányiskolák ügyét: A felsőbb leányiskolák fejlődésének vázlata, jelen állapota, a velök kapcsolatos internátusok és tanintézetek. A hazai nőnevelésügy történetére oly fontos munkát ajánljuk olvasóink figyelmébe.

*

«SÁROS VÁRMEGYE NÉPNEVELÉSE AZ EZREDIK ÉVBEN.» Szerkesztették *Láng Mihály* és *Simkó Endre*. Sáros vármegye törvényhatósági bizottságának kiadása. Ára 3 frt.

Sáros vármegye ált. tanító-egylete e monographia tervezésével és, mint sejteni lehet, díjtalan feldolgozásával, a megye közönsége pedig ezen 19 fénynyomatú képpel ellátott, s 58 quart ívvel biró nagyszabású mű másfél ezer frtnyi tetemes költségének elvállalásával érdemes munkát végeztek. Az ismert nevű két szerkesztőt tíz tekintélyes megyei tanférfiú támogatta az ily terjedelemben egyedül álló, de azért mindvégig alapos és érdekfeszítő mű összeállításában. Érdekes nemcsak tanügyi, de nemzetiségi szempontból is.

Sárosmegye a Rákóczy-féle «motus»-oknak nemcsak egyik főszinhelye és tényezője volt, de akkor még túlnyomó részben magyar nyelvű lakossággal birt. A 18-ik századnak politikai s felekezeti ellenhatása alatt magyar s kis részben német lakosai a protestáns felekezet kényszerű elhagyásával teljesen elszlávosodtak s a 19-ikben már csak a községek és lakosainak magyar nevei hirdetik azon magyarság tömeges és teljes elpusztulását. Visszahódítására alakult 1882-ben. «A magyarságot és népnevelést Sárosmegyében terjesztő egyesület», mely azonban nem volt képes a közönség érdeklődését és áldozatkészségét felkölteni, úgyhogy 1894 óta mint az eperjesi Széchényi-kör népnevelésügyi szakválasztmánya igyekszik eddig csekély erővel a 18-ik századbeli egy tatárdúlást meghaladó nemzeti pusztítást a még élő traditiók alapján helyreütni és ezen hazafias, de nyelvileg elhódított szép megyét visszahódítani.

Ezen magasztos, hazafias czélnak akarnak a mű szerzői is szolgálni s feladatukat derekasan oldották meg. 462 quart lapon adják Sárosmegye nevelésügyének, a «Sárosmegyei ált. tanító-egylet», a megyei kisdedovás, az eperjesi ált. óvónőképző, az eperjesi ág. hitv. ev. egyházkerületi collegium és a legujabban szervezett eperjesi gör. kath. püspöki tanítóképző intézetnek tanulságos történeteit. Képét vázolják a megyei kisdednevelés, a népiskolák felszerelése, berendezése, a tanítók általános és magyar nyelvi képzettsége, a tankötelezettség végrehajtásának községről-községre oly részletességgel, minőt eddig ily monographiákban nem tapasztaltunk. Van bátorságuk rámutatni azon nagymérvű hiányokra és az e téren tapasztalható mulasztásokra, melyek a tanügy munkásait, a hatóságokat és nem csekély részben a megye közönségét terhelik. «A magyar beszéd terjedése» és «A vármegye társadalma a népnevelés szolgálatában» czimű fejezetekben alapos utmutatást is nyuj-

tanak ugy a magyar nyelv sikeres tanítása, a felszerelés, berendezés, fentartás, nemkülönben a szükséges költség előteremtése tekintetében a tanítóknak, hatóságoknak és a megye közönségének.

Az ott vázolt mulasztások kisebb-nagyobb mérvben másutt is rágódnak nemzetünk testén s lényegesen az orvoslás módja sem különbözik.

Kivánatos ezért, hogy ezen mű nemcsak Sárosmegyében, hol a nemzeti újjászületés egyik főtényezője lesz, nyerjen elterjedést, de szélesebb körök is figyelemre méltassák.

A szerkesztők és munkatársak önzetlensége s lelkesedése nem marad hatás nélkül az olvasóra s megindul a hazafias felbuzdulás és munka, mely nélkül Magyarország nemzeti honfoglalását befejezni nem lehet.

*

«MAROS-TORDA VÁRMEGYE ÉS MAROSVASÁRHELY SZ. KIR. VÁROS NÉPOKTATÁSI INTÉZETEINEK TÖRTÉNETE.» Irta *Pallós Albert* igazgató. Marosvásárhelytt 1896. Ára 2 frt.

A marostorda-megyei ált. tanítótestület érdeme ezen monographia megiratása, melyre Pallós Albert igazgató minden anyagi támogatás kilátása nélkül vállalkozott. Bár megbizatását csak 1895 évi november havában vette, ezen rövid idő alatt oly munkát bocsátott közzé, mely tanügyi monographiáink között méltó helyet foglal el. Napvilágra hozott sok oly adatot, melyek nemcsak helyi fontossággal birnak, de tanügyünk történetéhez is becses anyagul szolgálnak.

Marosszék kulturája a reformatió előtti időkig vezethető vissza. M.-Vásárhelynek már akkor nemcsak u. n. fárai, de világi tanító által vezetett iskolája is volt. Tanítóját a város fizette s Deési Jánosnak «néhány évi forgolódásért» házat ajándékozott. Ezen befolyását a tanács mindinkább biztosítja és tágítja. Ezen schola particulán kívül, melyből 1718-ban a kollegium kifejlődik, vannak még ref. iskolák a 16-ik században Görgényszentimrén, M.-Péterlakán, M.-Bölkényben, a 17-ikben ezek száma tízzel, a 18-ikban tizenegygyel szaporodik. A kath. iskolák közül e korból csak a mikházi, az unitáriások közül a szabédi és a szentgericzei ismeretesek.

A tanítók sűrűn változnak s e miatt e korból kevés a beléletre vonatkozó adat. A m.-vásárhelyi partikulában, mely a többinek is mintául szolgálhatott, az irás-olvasáson kívül «minden tantárgyat, sőt még latint és görögöt is tanítottak.» Rectora, Fogarassy Mihály fenmaradt székfoglalójában hangsulyozza, hogy «a tudni valókat nem fenyegetésekkel, hanem ellenkezőleg figyelmeztetések, hizelgő buzdítások, nyájasság és kedvesség, a beszédnek értelmes, úgyszólván folyékony folyása által» kell megtanítani. «Arra is vigyázzanak a tanítók, hogy necsak müveltségben tünjenek ki tanítványaik előtt, hanem inkább tündököljenek az erkölcsben.» A görgényszentimrei egyház 1710-ben Vásárhelyt és Kolozsvárt tanítót nem kap, a nagyenyedi kollegiumhoz fordul: «Nem igyekeznénk mi úgy a jó cantorra, mint a jó tanítóra, óhajtván az egész vidék és ez helyben egy jó tanítómestert, mely ha lenne, tanuló gyermekeink hamar időn megszaporodnának felette.»

A marosvásárhelyi rector fizetése alig rúg 100 frtra. Hasonló a

g.-szentimreié. A 18-ik században tetemesen emelik mindkettőét s az a mai értékben meghaladta a 300 frtot.

Mária Teréziának ellenszenvvel fogadott reformjait megelőzi a ref. konsistorium s a «Literaria Comissio» javaslata alapján újból szervezi a ref. iskolákat. «Methodus»-ában részletes és becses utasításokat ad, s mire a Ratio educationis megjelenik, a ref. iskolákat már nemzeti szellemben szervezve találta. A hét évtizedes utóbbiak győzelmével végződik s Marosszék 1790-iki gyülésén «végeztetett, hogy mán túl a vármegye tisztei német vagy deák nyelvvel élni ne merészeljenek, hanem mindeneket csak magyarúl folytassanak», továbbá, «hogy az u. n. normalis iskolák mántul megszünjenek és a gyermekek idejüket a magyar nyelvnek tanulására fordítsák.»

Az 1794-iki deési synodus sürgeti a pontosabb iskoláztatást s czélszerűbb tankönyveket irat. 1800-ban Köteles Sámuel professzorral új tantervet készíttet, melyet 1829-ben a Szász Károly-féle követ.

A magyar nyelvnek «fundamentosabb ismerete» a reáltárgyak felkarolása jellemzik ezen küzdelemteljes reformtörekvéseket, melyben már a polg. iskola, «hol a kereskedőkre és iparosokra a latin nyelvnél hasznosabb tudományt tanítsanak», és a tanítóképzésnek szükségét is hangsúlyozza.

Ezen korba esik a Bel-Lancaster-féle «kölcsönös tanítási mód» felkarolása. Terjesztésére Salamon József kolozsvárt tanfolyamot nyit. Ezen módszernek részletes ismertetése Salamonnak egy czikke alapján nagyon becses része ezen monographiának. «Délután egy órán a Tanítónő gyakorolja varrásba s egyébb gazdasszonyi foglalatosságba» a leányokat.

A m.-vásárhelyi ref. iskola bútorzata 1843-ban: egy hosszú asztal. két hosszú pad, egy fekete tábla és egy hátas padból állott. Taneszköz a a körülpárkányzott s apró homokkal telt pad és a kőtábla volt, vagy e helyett fából súlyok alakú eszközt használtak, melyre a betűket vasszeggel karczolták.

Ily érdekes adatokat találunk az ált. történeti részben, melynek végén az alapítványok kimutatását adja.

A mű második részében olvassuk abc-rendben a megye községeinek tanügyi történetét s iskoláik mostani állapotát feltüntető adatokat. A gernyeszegi ref. iskola organisatiója 1827-ből, a makfalvi Vesselényi-iskola alapítása, a m.-vásárhelyi iskola törvényei, tantervei rendszabályai, isk. könyvek; a sáromberki isk. szabályzat 1794-ből általános érdeküek. Az utóbbiból közöljük ezeket: «A fiu gyermekek 9, a leányok 8 esztendős korukban adassanak fel.» «A czigányok is tartoznak iskolába járatni gyermekeiket büntetés alatt, ezektől a Mester pénzt nem fog venni, meztelen egyik is iskolába ne járjon.»

A vármegye tanfelügyelőinek működési eredményét, a tanítóegyletek s jótékony intézetek fejlődését tünteti fel az utolsó rész.

A 4 arczképpel és a Salamon-féle iskolaberendezés tervezetét feltüntető rajzzal ellátott mű más megyék tanférfiainak is kedves olvasmányúl szolgálhat. A magyar népoktatásügy teljes története csak ily monographiák alapján lesz annak idejében megirható. Buzdításúl is ajánlhatjuk.

Groó Vilmos.